ΕΣΤΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ

1885

[ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ]

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΥΚΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡ. 6—ΔΕΔΕΜΕΝΟΣ ΔΡ. 8

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολίτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ
Γ. ΚΑΣΔΟΝΗΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γραφείον τῆς Ἑστίας: Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ἀριθ. 32.
1885

Ἀριθ. 513 — Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΤΟΣ Γ'.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος εἰκοστός. Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρ. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶνε ἐτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 32. 27 Ὀκτωβρίου 1885

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΒΟΤΣΑΡΗ

κατὰ τὰς διηγήσεις αὐτοπτῶν.

Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τὰ πράγματα τῆς πατρίδος περιέστησαν εἰς θέσιν κρισιμωτάτην. Ἐν ᾧ οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἐξήντλησαν τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους καὶ παρὰ μικρὸν ἀπεμάραναν τὸ φρόνημα τῶν ἀγωνιζομένων, δεινότατος κίνδυνος ἠπείλει ἔξωθεν νὰ κατασβέσῃ καὶ τὰ τελευταῖα ζώπυρα τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη, ὁ Σουλτάνος ἀπεφάσισε διὰ συντόνου ἐνεργείας νὰ καταπνίξῃ σθεναρῶς πᾶσαν ἀντίστασιν. Στόλος ἰσχυρὸς ἀπέπλευσε μηνὶ Ἀπριλίῳ τοῦ 1823 ὑπὸ τὸν καπετὰν πασᾶν Χουσρὲφ Μεχμὲτ τὸν Τοπάλην καὶ ἐνωθεὶς κατὰ τὸν ἑπόμενον μῆνα ἐν Τενέδῳ μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ, ἔφθασεν ἀνενόχλητος μέχρι Πατρῶν. Δύο δὲ μοῖραι πολυαρίθμου στρατοῦ διετάχθησαν νὰ εἰσελάσωσιν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἡ μὲν ἐκ Θεσσαλίας, ἡ δὲ ἐξ Ἠπείρου, καὶ ἑνούμεναι ἐν Πελοποννήσῳ νὰ χειρώσωσιν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐκστρατείας ἥκιστα ἀπέβησαν ὁποῖα προσεδόκα ἡ Πύλη· ὁ μὲν στόλος φοβηθεὶς ἐπίθεσιν μικρᾶς μοίρας Ὑδραίων καὶ Ψαριανῶν ἐπανῆλθεν ἀδόξως εἰς Ἑλλήσποντον· ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Ἰουσοὺφ πασᾶν Περκόφτσαλην μοῖρα, προελάσασα μόνον μέχρι Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξεν. Ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου ὀξέως καταστείλας τὴν ἐπανάστασιν ἐν Βλαχίᾳ Ἰουσοὺφ, μετά τινας ἀσημάντους ἐν Ἀττικῇ καὶ Εὐβοίᾳ συμπλοκάς, ἐπανήγαγεν εἰς Λαμίαν τὰ λείψανα τοῦ ὑπὸ ἐπιδημίας δεκατισθέντος στρατοῦ του.

Ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ ἐπικείμενος τοῖς Ἕλλησι κίνδυνος ἐκ τῆς ἑτέρας μοίρας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ ἦν μέγας καὶ φοβερός. Εἰ καὶ οἱ δωδεκασχίλιοι Ἀλβανοὶ οἱ ἐντολῇ τοῦ Σουλτάνου στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐκ Πατρῶν Ἰουσοὺφ πασσᾶ Σέρεζλη στασιάσαντες διέλυσαν ἐν Βονίτσῃ τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια, αἱ ἐξ ἄρκτου κατερχόμεναι πολυάριθμοι στρατιαὶ ἀνδρείων καὶ ἐμπειροπολέμων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουσταῆν καὶ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην ἤρκουν καὶ μόναι νὰ καθυποτάξωσι τὴν δυσπειθοῦσαν Ἑλλάδα.

Ὁ νεαρὸς καὶ γενναῖος Μουσταῆ πασσᾶς, βεζίρης τῆς Σκόδρας, διὰ παρακλήσεων καὶ ὑποσχέσεων ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, λαβὼν ὡς πρώτην ἀμοιβὴν τῆς προθυμίας του ταύτης τὰ πασσαλίκια τῆς Ἀχρίδος καὶ τοῦ Ἐλβασάν. Οἱ ὑπ' αὐτοῦ στρατολογηθέντες, εἰς πλείονας τῶν δωδεκακισχιλίων συμποσούμενοι, συνεκεντρώθησαν περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου τοῦ 1823 ἐν Τρικάλοις τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἐπεθεώρησεν αὐτοὺς ὁ Σερασκέρης. Ἡ στρατιὰ συνεκροτεῖτο ἐξ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν τῶν πασσαλικίων τῆς Γκεγκαριᾶς, ἤτοι τοῦ Ἰπέκ, τῆς Πρισρένης, τῆς Γιάκουβας, τῆς Δίβρας, τῆς Ἀχρίδος, τοῦ Ἐλβασάν, ἐκ τῶν φιλοπολέμων Σκοδρεάνων καὶ τῶν καθολικῶν χριστιανῶν τῆς ὀρεινῆς Λέσνιας, τῶν Μιρδιτῶν. Τὸ ὁμόθρησκον οὐδαμῶς ἴσχυε ν' ἀναστείλῃ τὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὁρμὴν τῶν τελευταίων τούτων· τοὐναντίον δὲ ἀντὶ νὰ αἰσχύνωνται διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τοιοῦτον πόλεμον, ἐν τῇ προφυλακῇ τεταγμένοι, ἠγανάκτουν, διότι αἱ τῶν χριστιανῶν ἐπιθέσεις αὐτοὺς μάλιστα ἔβλαπτον καίπερ χριστιανοὺς ἐπίσης.

— Κ' ἐμεῖς Χριστιᾶνο, ἔλεγον πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Πάπα Ῥὼμ ἐμεῖς, Πάπα Σταμπὸλ σεῖς. Ἐμεῖς μπέσα μὲ Σουλτᾶνο νὰ τὸν βοηθοῦμε 'ς τὰ σεφέρια.

Μετὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ βεζίρου τῆς Σκόδρας ἔμελλε νὰ ἑνωθῇ ἡ ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην, τὸν πασᾶν τοῦ Αὐλῶνος, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Δελβίνου, ὁ ὁποῖος ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν πασσαλικίων του τετρακισχιλίους Ἀλβανούς.

Τὸ σουλτανικὸν φιρμάνι διέτασσε τὸν Μουσταῆ νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸν συνήθη δρόμον τῶν ἄλλων ἐκστρατειῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν Ἀγράφων διελθὼν νὰ ὑποτάξῃ τὴν ὀρεινὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, στερῶν τοὺς ἀποστάτας τοῦ μόνου ἐν ταῖς ἥτταις καταφυγίου. Ἐχύθη λοιπὸν ὁ Ἀλβανικὸς χείμαρος εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ κατέκλυσε αὐτὴν συμπαρασύρων πᾶν τὸ προστυχόν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνυποτάκτων

ὀρεινῶν ὁπλαρχηγῶν «ἔβαλαν καλπάκι,» κατὰ τὴν συνήθη τότε ἔκφρασιν, ἤτοι ἐπροσκύνησαν τὸν κραταιὸν Σερασκέρην. Καὶ προθύμως ὑπισχνεῖτο οὗτος εἰς πάντας ἀμνηστίαν, πλὴν τοῦ Ἀσὶ Μάρκου, τοῦ ἀνταρτου Βότσαρη, ὃν ἐσκόπει νὰ στείλῃ αἰχμάλωτον εἰς Σταμπούλ, ὡς τὸ περιφανέστατον τρόπαιον τῶν νικῶν αὐτοῦ:

Γραμματικὸν ἐρώναξε, κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει:
—«Κώστα μ' γιὰ γράψ' ἕνα χαρτί, κ' ἕνα κομμάτι γράμμα,
γράψε καὶ μέσ' 'ς τὸν Καρλῆ, 'ς αὐτοὺς τοὺς στρατιώτας,
'ς αὐτοὺς τοὺς δημογέροντας καὶ τοὺς κοτσαμπασίδες
ποὺ στάθηκαν χαϊνιδες 'ς ὅλο μας τὸ ντουβλέτι,
νὰ 'ρθουν νὰ ρήξουν τάματα καὶ νὰ μὲ προσκυνήσουν,
κ' ὅρκο τοὺς κάνω 'ς τὸ Θεό, 'ς τὸ μέγα τὸν Προφήτη,
ἅμα ποὺ προσκυνήσουνε νὰ τοὺς συμπαθήσω.
Κ' αὐτὸν τὸν Μάρκο Μαβοτσαρη ὅέν τονε συμπαθάω.
Θελὰ τὸν πιάσω ζωντανό, 'ς τὴν Πόλι θὰ τὸν στείλω,
γιὰ νὰ τάκουσῃ ὁ βασιλιᾶς καὶ ὅλα τὰ ρετσέλια,
καὶ ὅλοι αἱ ραγιάδες μας νὰ πάρουνε ἐμπρέτι».

Ἡ ὁρμὴ τοῦ ἀγαρήνου Βεζίρου ἀνεκόπη ἐν Καρπενησίῳ, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ ἐπισυμβὰς ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἀφῆκεν αὐτῷ ἐλευθέραν τὴν ὁδόν, καὶ κατατροπώσας τοὺς Ἕλληνας ἐν ταῖς κλεισωρείαις τοῦ ὄρους Καλιακούδας κατῆλθε διὰ τῆς Ναυπακτίας καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη ἐν τῇ Γουριᾷ, χωρίῳ κειμένῳ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀχελώου, τῇ 17 Σεπτεμβρίου.

Ἡ ὁδὸς τῆς θαλάσσης ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τὸν μουσουλμανικὸν στρατόν. Καταληφθέντων τῶν ἀπέναντι τῶν Πατρῶν χωρίων Γαλατᾶ καὶ Μποχώρι, οὐ μόνον ὁ ἐπισιτισμὸς αὐτοῦ ἦν εὐχερής, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἐδύνατο νὰ διαπεραιωθῇ ἀκωλύτως εἰς τὴν ἀντίπεραν Πελοπόννησον καὶ νὰ καταπνίξῃ ἐν αἵματι τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' οὔτε τὸ Μεσολόγγιον ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ, οὔτε τὸ Ἀνατολικὸν ἐκυρίευσε. Μετὰ δύο καὶ ἡμισυν μῆνας ἀπὸ τῆς ἐν Γουριᾷ στρατοπεδεύσεως, τὴν νύκτα τῆς 30 Νοεμβρίου 1823, ὁ Σερασκέρης μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη ἀνέζευξαν ἐν σπουδῇ καὶ ἐπανῆλθον οὗτος μὲν εἰς Ἄρταν ἐκεῖνος δὲ εἰς Σκόδραν, ἀπολέσαντες ἐν ὅλῳ τὸ τέταρτον τοῦ στρατοῦ.

Οὕτως ἐματαιώθη ἡ ἐκστρατεία, ἐξ ἧς μετὰ πεποιθήσεως προσεδόκα ὁ Σουλτάνος τὴν χείρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀκλεὴς ἔκβασις τῆς εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῆς τοῦ Βεζίρου τῆς Σκόδρας ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὸν Μάρκον Βότσαρην. Συνετέλεσαν μὲν βεβαίως εἰς τοῦτο καὶ ἡ γενναία ἄμυνα τοῦ Ἀνατολικοῦ, καὶ αἱ ἀντιζηλίαι καὶ ἔριδες τῶν Ἀλβανῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ τὸ καιριώτατον τραῦμα κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Σερασκέρη ἐπήνεγκεν ὁ Μάρκος Βότσαρης· τὸ ἡρωϊκὸν τόλμημα αὐτοῦ παρὰ τὸ Καρπενήσιον ἐνέπνευσε μὲν ἀθυμίαν καὶ ἀτολμίαν εἰς τὰ ἀσύντακτα στίφη τῶν Ἀλβανῶν, ἐπέρρωσε δὲ τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνεθάρρυνεν αὐτοὺς νὰ ἐξακολουθήσωσιν εὐτόλμως τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα.

Τὰ κατὰ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ Βότσαρη, τὸ ἐπιστέψαν τὸν ἔνδοξον βίον τοῦ συμπαθεστάτου τῶν προμάχων τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἀτελῶς ἢ ἀνακριβῶς περιγράφονται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν. Πλὴν τοῦ Σουλιώτου Κουτσονίκα, ὁ ὁποῖος ἔγραψε στηριζόμενος ἴσως εἰς μαρτυρίας συμπολιτῶν του μετασχόντων τῆς μάχης, καὶ τοῦ Σπ. Τρικούπη, οὗ ἡ βραχεῖα περιγραφὴ εἶναι κατὰ τὰ πλεῖστα σύμφωνος πρὸς τὰς διηγήσεις τῶν αὐτοπτῶν, καὶ πλὴν τῶν ἱστορικῶν ὅσοι μόνας πηγὰς εἶχον τοὺς δύο τούτους συγγραφεῖς, πάντες οἱ λοιποὶ περιέπεσαν εἰς ἀνακριβείας καὶ σφάλματα, ἢ παρεμόρφωσαν τὰ γεγονότα, παραπλανηθέντες ἐκ παντοίων παρηλλαγμένων καὶ ἀναξιοπίστων ἀφηγήσεων. Καὶ ὅμως μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔζων ἀκόμη, μάλιστα ἐν Καρπενησίῳ, μάρτυρες αὐτόπται τῆς μάχης, ἢ παρ' αὐτοπτῶν ἀκούσαντες περιγραφὰς αὐτῆς. Εἰς τὰς μαρτυρίας δὲ τούτων, αἵτινες εἶναι ἀναντιρρήτως αἱ ἀσφαλέσταται τῶν πηγῶν, στηρίζεται καὶ ἡ ἡμετέρα ἐξιστόρησις, συμπληρουμένη ἔν τισιν ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Κουτσονίκα.(¹)

Οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν ἐπειράθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν τοῦ Βεζίρου τῆς Σκόδρας, κατερχομένου ἐξ Ἀγράφων. Ἐκ τῶν καπεταναίων τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Ἀγράφων ἄλλοι ἔφυγον ἅμα ἠγγέλθη ἡ εἰσβολὴ καὶ ἄλλοι ἐπροσκύνησαν· εἷς δέ, ὁ ἐκ Φουρνᾶς δολοφόνος τοῦ Λεπενιώτη,

ὁ Νικοθέος τὸ σκυλί, ὁ χριστιανομάχος,

ὃν στιγματίζουσι τὰ δημοτικὰ ᾄσματα, ἐτάχθη ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἐχθροῦ μετὰ πεντήκοντα προδοτῶν. Ὁ Καραϊσκάκης βαρέως ἀσθενῶν ἔκειτο ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προυσοῦ· ὁ δὲ Μάρκος Βότσαρης ἐστρατοπέδευεν εἰς Λιβαδάκια τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπως ἀντικρούσῃ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην καὶ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν Σέρεζλην, οὗ ἠγνόει τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὴν εἰς Πάτρας ἐπάνοδον,

Οὕτως ὁ Σερασκέρης διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἔφθασεν ἀνενόχλητος περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου εἰς Καρπενήσιον. Ἡ κωμόπολις αὕτη, ὀνομασθεῖσα οὕτως ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατά τινα γνώμην, ὡς φέρουσα τὸν *λευκὸν ἐπενδύτην* τῶν χιόνων τοῦ Τυμφρηστοῦ, (²) κεῖται ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ ὄρους τούτου, ἐν τῇ *κλειτύι* τοῦ βουνοῦ Ῥόβιαις. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ ἀμιγὴς ἑλληνικὸς

(¹) Διατρίψαντες κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ βραχὺν χρόνον ἐν Καρπενησίῳ, δυστυχῶς ἕνα μόνον εἴδομεν αὐτόπτην μάρτυρα, τὸν γυναικάδελφον τοῦ ἀνωτέρω μνημονευομένου Ρεμογιάννου. Ἀλλ' ἠτυχήσαμεν νὰ ἀκούσωμεν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς μάχης παρὰ τοῦ εὐπαιδεύτου δημάρχου Καρπενησίων κ. Κ. Ἰατρίδου, ὁ ὁποῖος ἐγίνωσκε πάσας τὰς λεπτομερείας ἐκ διηγήσεων αὐτοπτῶν, μάλιστα δὲ τοῦ πατρός του, (γραμματέως χρηματίσαντος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοῦ Εὐρυτᾶνος ὁπλαρχηγοῦ Ἰω. Γιολδάση) καὶ τῶν Τζαβελλαίων.

(²) Κάρ, τουρκ. χιών· μπενίς ἐπενδύτης.

νῦν, ἦν τότε ἀνάμικτος ἀποτελούμενος ἐκ Τούρκων, Ἑλλήνων, Βλάχων καὶ Γύφτων, κατοικούντων εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου, σιδηρουργῶν τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου καὶ δημίων, ὅτε τοῖς παρείχετο εὐκαιρία πρὸς τοῦτο. Ὁ Βεζίρης μετὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀκολουθίας του κατέλυσεν ἐν Καρπενησίῳ εἰς τῆς Κωσταντέλαινας τὸν πύργον· μικρὸν δὲ μέρος τοῦ στρατοῦ, παρέμεινεν ἐν ταῖς ἄλλαις οἰκίαις τῆς κωμοπόλεως· οἱ λοιποὶ κατηυλίσθησαν ἐν τῇ πρὸ τοῦ Καρπενησίου ἐπιμήκει κοιλάδι, ἣν διαρρέει χείμαρρος καὶ περαιτέρω παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ χειμάρρου τούτου, εἰς τὴν λαγκαδιάν.

Ἡ θέσις ἐκρίθη κατάλληλος ὅπως ἀναπαυθῇ ἐπί τινας ἡμέρας ὁ στρατὸς ἐκ τῆς ἐπιπόνου διὰ τῶν ὀρέων πορείας. Ἡ κοιλὰς τοῦ Καρπενησίου περιβαλλομένη πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων, θὰ ἦτο ἀπρόσιτος εἰς τὸν ἐχθρόν, ἂν δι' εὐαρίθμου φρουρᾶς κατελαμβάνοντο αἱ κλεισώρειαι. Ἀλλ' ὁ ὑπερήφανος Σερασκέρης ἔκρινε περιττὴν τοιαύτην προφύλαξιν, περιφρονῶν τοὺς ἀσθενεῖς ὁμίλους τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν, οὓς ἕως τότε εἶδε μετὰ τρόμου φεύγοντας ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἡ μόνη δὲ εἴσοδος εἰς τὴν κοιλάδα, ἡ διὰ τοῦ ῥεύματος τοῦ ποταμίου, κατείχετο ὑπὸ τριῶν περίπου χιλιάδων γενναίων Μιρδιτῶν, ἀποτελούντων τὴν προφυλακὴν τοῦ στρατοῦ. Ἀνωτέρω δὲ τοῦ καταυλισμοῦ τῶν Μιρδιτῶν πρὸς τὸ Καρπενήσιον ἠγείρετο σεράγι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Τὸ σεράγι τοῦτο, οὗ τῶν θεμελίων μόνον ἴχνη τινὰ σώζονται σήμερον, ἦτο ἐκτισμένον εἰς τὴν ῥίζαν τοῦ βουνοῦ Κωνίσκου. Πλησίον δὲ τοῦ σεραγίου ὑπάρχει τὸ Κεφαλόβρυσον, πηγὴ ἀφθόνου ὕδατος, σχηματίζοντος ποτάμιον εἰσβάλλον εἰς τὸ Καρπενησιακόν. Ἐν τῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμίων φύονται ἀμφιλαφεῖς καὶ ὑψηλαὶ πλάτανοι, ἐξ ὧν καὶ ἡ θέσις ὀνομάζεται *Πλατάνια*.

Νῦν τὸ ἀχαλίνωτον τοῦ χειμάρρου ῥεῦμα, ἔχει ἀνασπάσῃ προρρίζους πολλὰς πλατάνους παρασύρῃ τὴν χλόην, καὶ δι' ἰλύος καὶ λίθων κατακαλύψῃ τὴν ἀπογυμνωθεῖσαν γῆν. Ἀλλὰ τότε διετήρει ὁ τόπος ὅλην τὴν φυσικὴν καλλονήν αὐτοῦ καὶ χάριν, ἧς ἕνεκα ἐξέλεξεν αὐτὸν ὁ Ἀλῆς ὡς ἀγαπητὸν ἐνδιαίτημα κατὰ τὸ θέρος. Θέλγει ὅμως καὶ σήμερον ἀκόμη τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ ἐκτυλισσόμενον θέαμα πρὸ τοῦ κατερχομένου ἐκ Καρπενησίου εἰς τὸ Κεφαλόβρυσον. Ἀριστερόθεν αὐτοῦ τὰ ὑψώματα τῆς Μιάρας καὶ ἀπώτατα ἡ Καλιακοῦδα, ἔμπροσθεν δὲ φράσσει τὸ νοερίζοντα ἡ σειρὰ τῆς Χελιδόνας. Πρὸ τῶν ποδῶν του ἐκτείνεται ἡ χαριεστάτη κοιλάς, περικλειομένη ὑπὸ χθαμαλῶν βουνῶν, ὧν διακρίνεται ὁ ἐγγύτατα κείμενος Κώνισκος, δεσπόζων τῶν Πλατανιῶν καὶ τῆς λαγκαδιᾶς. Πυκνὰ δάση ἐλατῶν καλύπτουσι τὰ ὑψώματα, τὸν Κώνισκον καὶ τὴν Μιάραν, καὶ δεξιόθεν τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ τοὺς πρόποδας τοῦ Τυμφρηστοῦ. Μόνον αἱ χιονοσκεπεῖς κορυφαὶ τοῦ ὄρους τούτου ὑψοῦνται ὄπισθεν γυμναί. Πανταχοῦ κύκλῳ φυτεία δαψιλής, κάτω δ' ἐν τῇ κοιλάδι ἡ σύσκιος τῶν πλατάνων συστάς, καὶ δένδρα μεμονωμένα, καὶ χλοάζοντες ἀγροὶ ἀρκοῦσιτου, ὧν τοὺς φράκτας κοσμεῖ αὐτοφυὴς λυκίσκος.

Ἐκεῖ παρὰ τὸ Κεφαλόβρυσον καὶ τοὺς πέριξ ἀγροὺς κατηυλίσθη τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ τοῦ Σερασκέρη. Εἰς δὲ τὴν Μεσοχώραν, τοῦτ' ἔστι τὸ μέρος τῆς κοιλάδος, τὸ χωριζόμενον τοῦ Κεφαλοβρύσου διὰ προεξοχῆς τοῦ βουνοῦ Κωνίσκου, βράχου μεγίστου καλουμένου Ἁγίου Δημητρίου, ἐσκήνωσε ἡ διὰ τῆς Φθιώτιδος ἐλθοῦσα ὀπισθοφυλακή. Ταύτης ἀποτελουμένης ἐκ τετρακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν, ἡγεῖτο ὁ γηραιὸς Τζελαλεδὶν μπέης, θεῖος τοῦ βεζίρου τῆς Σκόδρας.

Μετὰ διαμονὴν ὀλίγων ἡμερῶν ἐν Καρπενησίῳ, ὁ Βεζίρης ἐσκόπει νὰ προελάσῃ διὰ τῆς κοίτης τοῦ χειμάρου καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν διὰ Προυσοῦ εἰς Μεσολόγγιον. Πρὸ τούτου παρήγγειλε δι' ἑνὸς ἐντοπίου Τούρκου εἰς τὸν καπετάνιον τῆς ἐπαρχίας Γιάννην Γιολδάσην νὰ προσκυνήσῃ. Οὗτος σκοπὸν ἀμετάθετον εἶχε νὰ συμπολεμήσῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ· ἀλλὰ φοβούμενος μὴ ἐκ τῆς ἀποτόμου ἀρνήσεώς του παρορμηθῇ ὁ Βεζίρης νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν καὶ καταστραφῶσι τὰ χωρία, δι' ὧν θὰ διήρχετο ὁ στρατός, προσεπάθησε νὰ κερδήσῃ καιρόν, ὅπως προφθάσῃ νὰ φυγαδεύσῃ τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων ἐκείνων. Ὅθεν προσεποιήθη προθυμίαν πρὸς ὑποταγήν, παρετήρησεν ὅμως ὅτι μικρὸν τὸ ὄφελος νὰ προσκυνήσῃ εἷς μόνον· καὶ προσεκάλεσε διὰ τοῦ Καρπενησιώτου Τούρκου τὸν Σερασκέρην νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ μὴ προσέλθῃ ἀμέσως, ἀλλὰ νὰ παραμείνῃ ὀλίγας ἡμέρας διὰ νὰ πείσῃ καὶ ἄλλους νὰ προσκυνήσωσιν. Ὁ Βεζίρης ἐθεώρησεν εὔλογον τὸ αἴτημα τοῦ Εὐρυτᾶνος ὁπλαρχηγοῦ, ἐζήτησεν ὅμως πρὸς βεβαίωσιν τῆς εἰλικρινείας αὐτοῦ νὰ λάβῃ ὁμήρους στενωτάτους συγγενεῖς του.

Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν συγγενῶν τοῦ Γιολδάση συγκατατέθη νὰ ἐκτεθῇ εἰς τοιοῦτον κίνδυνον. Βεβαίου ὄντος ὅτι ὁ ὁπλαρχηγὸς δὲν θὰ ἐξετέλει τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ θὰ ἐπολέμει τὸν Βεζίρην ἦτο βέβαιος καὶ ὁ θάνατος τῶν ὁμήρων. Εὑρέθησαν ὅμως δύο ἄνδρες, οἵτινες ὅπως σώσωσι τοὺς κατοίκους ἐδέχθησαν μετ' αὐταπαρνησίας νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὸν Βεζίρην, ὡς συγγενεῖς δῆθεν τοῦ Γιολδάση. Ἦσαν δ' οὗτοι εἷς ἱερεύς, οὗ δυστυχῶς ἐλησμονήθη τὸ ὄνομα, ἐκ τοῦ χωρίου Λάστης, καὶ ὁ Ῥεμογιάννος ἐπονομαζόμενος. Προσελθόντων δὲ τούτων εἰς τὸν Βεζίρην, ὁ Γιολδάσης ἔγραψεν εἰς τὰ χωρία, καὶ οἱ κάτοικοι «ἔπιασαν τὰ βουνά» διὰ νὰ σωθοῦν.

[Ἕπεται τὸ τέλος]

Ν. Γ. Πολίτης.

ΑΠΟ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

'Επιστολαὶ πρὸς φίλον.

Ζ'

Μεσολόγγι, 25 'Απριλίου.

'Εγνώριζα καὶ προτοῦ ἔλθω ἐνταῦθα ὅτι τὸ Μεσολόγγι εἶναι πόλις μικρά, κτισθεῖσα ἐπὶ πηλώδους ἐδάφους εἰς τὴν ἄκραν ἀβαθοῦς θαλασσολίμνης, ὅτι δὲν ἔχει οὔτε πύργους, οὔτε ἐπάλξεις, οὔτε τίποτε ἐξ ὅσων περιμένει τις νὰ ἴδῃ εἰς ὀχυρὸν φρούριον. Καὶ ὅμως ὁμολογῶ ὅτι μὲ κατέλαβεν ἔκπληξις τις χθές, ὅτε εἰσερχόμενος εἰς τὴν πόλιν, προτοῦ σχεδὸν ἐννοήσω ὅτι εὑρισκόμεθα ἐντὸς αὐτῆς, διέβην τὴν ξηρὰν τάφρον καὶ εἶδα τὸν περὶ τὴν πόλιν μικρὸν τοῖχον. Νομίζεις ὅτι βλέπεις περίφραγμα κήπου!

Τὸ τεῖχος τοῦτο ἐπεσκευάσθη καὶ ἐν μέρει ἀνεκαινίσθη μετὰ τὴν 'Επανάστασιν, ἀλλ' ὄχι βεβαίως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ φανῇ εὐτελέστερον δῆθεν ἢ ὅσον ἦτο προλαβόντως. 'Απ' ἐναντίας ἴσως δὲν ἦτο οὔτε κατὰ τοσοῦτον στερεὸν τὸ τεῖχος ἀπὸ τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τοσαύτας ἐφόδους, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου τοσάκις ἐξώρμησαν ἐν μέσῳ τοῦ σκότους κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν πρώτην μου ἐντύπωσιν οὐδαμῶς μετέβαλεν ἡ κατὰ μέρος ἐπίσκεψις τοῦ ὅλου περιβόλου. Πῶς! Τοῦτο εἶναι τὸ Μεσολόγγι, τὸ ὁποῖον δὶς ἀντέστη εἰς τοῦ Σουλτάνου τὰς δυνάμεις, ταῦτα τὰ μεγαλώνυμα ὀχυρώματα πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ πρὸς κυρίευσιν τῶν ὁποίων τοσοῦτον αἷμα ἐχύθη!

Μὴ μοῦ εἴπῃς ὅτι τὸ ταπεινὸν τῆς τοποθεσίας θεωρεῖται ὡς πλεονέκτημα, ὅτι ὀχύρωμα ὑποκρυπτόμενον οὕτω ἐκτίθεται ὀλιγώτερον εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ πυροβολικοῦ, ἢ ὅσα δύναται ἄλλα νὰ εἴπῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου στρατιωτικὸς ἐντριβὴς περὶ τὰ τῆς νεωτέρας πολιορκητικῆς. Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν μὲ ὅσα εἴδομεν καὶ βλέπομεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Τὰ τότε σιδηρᾶ ἢ ὀρειχάλκινα πυροβόλα ἤθελον διεγείρει τὸν γέλωτα τῶν σημερινῶν πυροβολιστῶν,— τὰ τουφέκια τῶν παλληκαρίων, μὲ τὰ ποικιλτά των κοντάκια, δὲν ἦσαν βελονωτά, ἀλλ' οὔτε καψύλια εἶχον,— οἱ δὲ πολεμισταὶ ἐμάχοντο συνήθως ἐκ τοῦ πλησίον, καὶ ἡ σπάθη δὲν ἔμενε ἄχρηστος εἰς τὴν θήκην. Οἱ ἀντίπαλοι προτοῦ συμπλακῶσιν ἠρεθίζοντο ἀμοιβαίως διὰ προκλήσεων καὶ ὕβρεων, καθὼς οἱ ἥρωες τοῦ Ὁμήρου. Τοιούτου εἴδους πολέμους καὶ πολιορκίας δυσκόλως δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ἄνευ πύργων ὑψηλῶν, καὶ πυλῶν σιδηρῶν μὲ γεφύρας κρεμαστάς, καὶ βράχων ἀποκρήμνων ἐπιστεφομένων μ' ἐπάλξεις, καὶ πυροβόλων φοβερῶν ἀπαστραπτόντων ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου εἰς τὰς θυρίδας τῶν προμαχώνων.

'Αλλ' ἐνταῦθα ἡ πάντελὴς τῶν τοιούτων ἔλλειψις ἀνυψοῖ ἔτι μᾶλλον τὴν δόξαν τῶν ὑπερμάχων τοῦ Μεσολογγίου. Βλέπων τὴν ταπεινὴν ταύτην πόλιν, τόσῳ ἀνοχύρωτον καὶ φύσει καὶ τέχνῃ, ἐνθυμεῖσαι τὰς ἀρχαίας λέξεις, τὰς ὁποίας ὁ Τρικούπης ἀναφέρει ἐξιστορῶν τὰς δύο πολιορκίας τῆς πατρίδος του: *ἄνδρες ἡ πόλις, οὐ τεῖχη!*

Ὅτε ὁ Μαυροκορδάτος ἐκλείσθη ἐνταῦθα, τὴν 27ην 'Οκτωβρίου 1822, οἱ Τοῦρκοι κύριοι, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς 'Ακαρνανίας, κατήρχοντο πλήρεις θράσους πρὸς κατάκτησιν τῆς ἐπιλοίπου Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐπανάστασις κατεστρέφετο ἐὰν δὲν ἀνεχαιτίζετο ἡ ὁρμή των, ἔπρεπε διὰ πάσης θυσίας νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν παρείαν των. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐνόησεν ὅτι ὁ φραγμὸς οὗτος ἦτο τὸ Μεσολόγγι, καίτοι ἀπαράσκευον ὅλως πρὸς ἄμυναν. Πανταχόθεν τὸν παρεκίνουν νὰ μὴ θυσιασθῇ ἐπὶ ματαίῳ. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπερασπισθῇ πόλιν τοσοῦτον ἀσθενῆ ἐναντίον τοιαύτης στρατιᾶς! 'Αλλ' ἐκεῖνος ἔμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀπόφασίν του. «Ἐὰν δὲν ἀντισταθῶμεν ἐδῶ, εἶπε, διέρχονται οἱ ἐχθροὶ ἀκωλύτως, κυριεύεται ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ πᾶν ἀπόλλυται. Ἐγὼ θ' ἀποθάνω ἐδῶ.» Εὐτυχῶς δὲν ἀπέθανε, ἀλλ' ἐδοξάσθη ἐκεῖ.

Τριακόσιοι μόνον καὶ ὀγδοήκοντα μαχηταὶ ὑπῆρχον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ Μάρκος Βότσαρης μὲ τριάκοντα καὶ πέντε Σουλιώτας του. Δέκα χιλιάδες 'Αλβανοὶ περιέζωσαν τὸ Μεσολόγγι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ 'Ομὲρ πασᾶ, τοῦ 'Ομὲρ Βριώνη ἐκείνου, οὗτινος τὸ ὄνομα τοσάκις ἀνέγνωσας εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτου. Ἔπρεπε διὰ παντὸς τρόπου νὰ κερδήσωσι καιρὸν οἱ πολιορκούμενοι, μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ ἐλπιζομένη ἐπικουρία. Ἡ ὀλιγάριθμος φρουρὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστῇ τὴν ἔφοδον τοσούτων ἐχθρῶν· πρὸς ὑπεράσπισιν ὁλοκλήρου τοῦ περιτειχίσματος ἦτο χρεία δεκαπλασίου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν. Ἐὰν ὁ Βριώνης ἐγνώριζε τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἀνέβαλε βεβαίως τὴν ἔφοδον. Διὸ νὰ τὸν ἐξαπατήσωσιν οἱ πολιορκούμενοι ἐνέπηγον ἐναλλὰξ λόγχας τουφεκίων εἰς τὰ διάφορα μέρη τῶν τειχῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑποθέσῃ ὁ ἐχθρὸς ὅτι ὑπῆρχον καὶ τακτικὰ στρατεύματα ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλοτε δὲ ἐτουφέκιζον διὰ μιᾶς ἐξ ἑνὸς μέρους τῶν τειχῶν, καὶ τρέχοντες δρομαῖοι πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος, ἐτουφέκιζον ὅλοι ὁμοῦ ἐκ δευτέρου. Εὐτυχῶς ὁ 'Ομὲρ Βριώνης ἀπατηθεὶς συνῆλθεν ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς λόγους περὶ παραδόσεως. Οἱ πολιορκούμενοι, ἐπωφελούμενοι τῆς περιστάσεως, ἀπέρριψαν μὲν τὰς πρώτας ἐπονειδίστους προτάσεις τοῦ 'Ομέρ, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν τὰς διαπραγματεύσεις ἐφευρίσκοντες ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν καὶ νέας προφάσεις ὅπως τὰς παρατείνωσι. 'Ανὰ πᾶσαν δ' ἡμέραν ἤλπιζον ὅτι θὰ φανῇ ἐπὶ τέλους ἡ μετὰ τοσαύτης

ἀνυπομονησίας προσδοκωμένη βοήθεια, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐφαίνετο, ἡ δὲ θάλασσα ἐκαλύπτετο ὑπὸ τῶν πλοίων τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἐπὶ τέλους, μετὰ εἰκοσιτεσσάρων ἡμερῶν ἀγωνίαν, εἶδον ἔξαλλοι ἀπὸ χαρὰν τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα προσεγγίζοντα. Τὰ τουρκικὰ ἐσκορπίσθησαν, ἡ θάλασσα ἔμεινε ἐλευθέρα, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔδραμον πρὸς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων ἀδελφῶν των. Τὸ Μεσολόγγι εἶχεν ἤδη ἱκανοὺς ὑπερασπιστὰς πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐχθρικῆς ἐφόδου. Αἱ διαπραγματεύσεις περὶ συμβιβασμοῦ ἔπαυσαν, οἱ δ' Ἕλληνες ἐμήνυσαν πρὸς τοὺς Τούρκους λακωνικῶς: Ἐὰν θέλετε τὸ Μεσολόγγι, ἐλᾶτε νὰ τὸ πάρετε!

Ὁ πασᾶς, πνέων μένεα, ἤρχισε πυροβολῶν τὴν πόλιν καὶ προετοιμαζόμενος διὰ τὴν ἔφοδον, ὥρισε δὲ πρὸς τοῦτο τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, ὁπότε οἱ Ἕλληνες, ἑορτάζοντες κατὰ τὴν συνήθειαν ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, δὲν θὰ ἦσαν ἐπὶ τῶν προμαχώνων, ὥστε ἡ ἅλωσις θὰ κατωρθοῦτο εὐκολώτερον.

Ὁ Τρικούπης διηγεῖται μετὰ δραματικῆς ἀφελείας πῶς οἱ πολιορκούμενοι εἰδοποιήθησαν περὶ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου. «Τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, λέγει, ἔπλεε πλησίον τῆς Ἄσπρης Ἀλκῆς μονόξυλον φέρον ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ εἰς Μεσολόγγι τὸν Θανάσην, γραμματέα τοῦ Μακρῆ. Ὁ γραμματεὺς ἰδὼν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἄνθρωπον σείοντα μανδύλιον ἐπλησίασε πρὸς αὐτόν. — Ἐγώ, εἶπεν ὁ ἄγνωστος, εἶμαι Χριστιανὸς καὶ πρόθυμος νὰ πάθω διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου μου. Μὴ ἀπορήσῃς καὶ μὴ δυσπιστήσῃς εἰς ὅσα θ' ἀκούσῃς, ἂν μὲ βλέπῃς συνοδεύοντα τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κυρίου μου. Ἡ γυνή μου καὶ τὰ τέκνα μου εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ μὲ δικαιώσῃ ἐνώπιόν σου. Ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ἠθέλησε νὰ μάθω ὅσα οἱ ἐχθροὶ μελετοῦν κατὰ τοῦ λαοῦ του, καὶ περιφέρομαι ἀπὸ πρωΐας ὡς κυνηγὸς εἰς σωτηρίαν τῶν ὁμοπίστων μου. Τρέξε εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰπὲ ὅτι οἱ ἐχθροὶ σκοπὸν ἔχουν νὰ ριφθῶσι κατ' ἐπάνω των τὰ χαράγματα διὰ τῆς πρὸς ἀνατολὰς πλευρᾶς τοῦ τειχώματος.—Ταῦτα εἶπεν ὁ ἄγνωστος ἄνθρωπος, ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἔγεινε ἄφαντος».

Ὁ Τρικούπης δίδει, ἐν σημειώσει, πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ ἀγνώστου ἐκείνου. Ἦτο Ἰωαννίτης, ἔργον δὲ εἶχε τὴν προμήθειαν κυνηγίου διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου. Ὁ Βριώνης πληροφορηθεὶς ὅτι οὗτος ἦτο ὁ ἀποκαλύψας τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς πολιορκουμένους καὶ ὁ γενόμενος αἴτιος τῆς ἥττης του, ἔσφαξε τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του. Ὁ δυστυχὴς κατώρθωσε νὰ σωθῇ φυγὼν εἰς Μεσολόγγι, ἀλλ' ὅτε ἔμαθε τὴν φοβερὰν τοῦ 'Ομὲρ ἐκδίκησιν, ἔγεινε καλόγηρος· ἔζησε δὲ καὶ ἀπέθανε εἰς ταπεινὸν ἐρημητήριον, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια σώζονται εἰσέτι παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Κλεισούρας, πρὸς τὸ μέρος τοῦ 'Αγρινίου.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ Μεσολόγγι ἦτο πολίχνη ἄσημος καὶ ὅλως ἄγνωστος ἔξω τῆς 'Ελλάδος. 'Αλλ' οὔτε εἶναι γνωστὸν κατὰ τίνα ἐποχὴν οἱ πρῶτοι προσφυγόντες ἐκεῖ ἐθεμελίωσαν ἐπὶ πασσάλων τὰς πρώτας καλύβας εἰς τὰς ἀποκέντρους ἀκτὰς τῆς ἐρήμου τότε θαλασσολίμνης. Τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς πόλεως μαρτυρεῖ ὅτι ἐζήτουν νὰ κρυφθῶσιν ἐκεῖ. Ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησίς του εἶναι: ἐντὸς ἢ πέραν τῶν δασῶν. Πράγματι δέ, ὁλόκληρος ἡ πεδιάς, ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης, ἐκαλύπτετο ἄλλοτε ἀπὸ δάση, κυρίως ἐλαιῶν ἀγρίων, τῶν ὁποίων ἴχνη ὑπῆρχον ἔτι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς 'Επαναστάσεως. 'Από τὸ 1822 αἴγλη ἀμαράντου δόξης περιβάλλει τὸ ἕως τότε ταπεινὸν καὶ ἀγνοούμενον Μεσολόγγι!

Κατὰ τὸ 1824 ἔδωκεν εἰς αὐτὸ νέαν λάμψιν τὸ ὄνομα τοῦ Βύρωνος. Ἐνταῦθα ἦλθεν ὁ Ἄγγλος ποιητής, ὅτε ἔλαβε τὴν γενναίαν ἀπόφασιν τοῦ ν' ἀφοσιωθῇ εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τὴν ὅην Ἰανουαρίου ἀπεβιβάσθη εἰς Μεσολόγγι, τὴν 18ην 'Απριλίου ἀπέθανε. Αἱ τελευταῖαί του λέξεις ἦσαν διὰ τὴν θυγατέρα του καὶ διὰ τὴν 'Ελλάδα. «Εἰς αὐτὴν ἀφιέρωσα τὰ πάντα, εἶπε προτοῦ ἐκπνεύσῃ· τὸν καιρόν, τὴν περιουσίαν, τὴν ὑγείαν μου. Τώρα θυσιάζω εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ζωήν μου. Τί περισσότερον ἠδυνάμην;»

Πολλὰ ἠδύνατο εἰπέτι νὰ πράξῃ ἐὰν ἔζη. Ἡ 'Ελλὰς ὅλη ἠτένιζε πρὸς αὐτόν, εἰς αὐτὸν ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας της, εἰς αὐτὸν πάντες ἀπετείνοντο διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, αἵτινες ἐσπάρασσον τότε τὴν 'Ελλάδα. Ὁ πρακτικὸς νοῦς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἡ διαύγεια τῆς ἐνθέρμου φαντασίας του, ἡ 'Αγγλικὴ ψυχραιμία ἥτις ὑπεκρύπτετο ὑπὸ τὴν μεσημβρινήν του εὐαισθησίαν, τὸ γόητρον τοῦ ὀνόματός του, τὰ πάντα ἐφαίνοντο δικαιοῦντα τὰς ἐλπίδας ὅσας ἡ ἔλευσίς του εἰς 'Ελλάδα ἐγέννησε. Ὁ θάνατός του αὐτὸς δὲν ἀπέβη ἀνωφελὴς εἰς τὸν σκοπόν, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀφιερώσει τὴν ζωήν του. Δι' αὐτοῦ νέα ποιητικὴ λάμψις περιέβαλε τὸν 'Ελληνικὸν ἀγῶνα, ἰδίως δ' ἐλαμπρύνθη τὸ Μεσολόγγι διὰ τῆς ἐπικηδείου ταύτης δόξης. Ἐκεῖ ἀπεβίωσεν, ἐκεῖ ἡ καρδία του διετηρήθη ὡς ἱερὸν κειμήλιον, ἐκεῖ τὸν ἐθρήνησε νεκρὸν ἡ 'Ελλὰς διὰ τῆς φωνῆς τῶν ρητόρων της, ἐκεῖ δὲ πρό τινων ἐτῶν τῷ ἀνηγέρθη καὶ ἀνδριάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν μνημείων τῶν ὑπερμάχων τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως.

'Αλλὰ τὴν μεγαλειτέραν δόξαν τοῦ Μεσολογγίου ἀποτελεῖ ἡ κατὰ τὸ 1826 πτῶσίς του, μετὰ πολιορκίαν διαρκέσασαν ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος.

Τὴν 25 Ἀπριλίου 1825 εἴκοσι χιλιάδες Μωαμεθανοὶ ἔστησαν τὰς σκηνάς των πέριξ τῆς πόλεως. Ἀρχιστράτηγος αὐτῶν ἦτο ὁ Ρεσὶτ Μεχμὲτ πασᾶς, γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κιουταχῆ. Ἦτο οὗτος ἄνθρωπος ρέκτης καὶ τολμηρός, ὁ δὲ Σουλτάνος ἐξέλεξεν αὐτὸν διὰ ν' ἀποπλύνῃ τὸν ρύπον τῆς πρώτης ἀποτυχούσης πολιορκίας, καὶ τῷ ἐνεπιστεύθη τὴν ἀρχηγίαν εἰπών: ἢ τὸ Μεσολόγγι, ἢ τὴν κεφαλήν σου!

Τὸ Μεσολόγγι ἦτο ἤδη καλλίτερον ἠτοιμασμένον πρὸς ἄμυναν ἢ κατὰ τὸ 1822. Ἡ φρουρά του συνεποσοῦτο εἰς τρισχιλίους ἄνδρας, ὁ δὲ Χῖος μηχανικὸς Κοκκίνης εἶχεν ἐπισκευάσει καὶ αὐξήσει ὅσον ἐφικτὸν τὰ ὀχυρώματα. Τὸ τεῖχος ἐπανωρθώθη, ἡ τάφρος ἐπλατύνθη, τὰ ὑπάρχοντα τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ πυροβόλα ἐστήθησαν καταλλήλως εἰς τοὺς διαφόρους προμαχῶνας, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔφερεν ὄνομα δοξασθὲν εἰς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας. Ἐμνημονεύοντο δι' αὐτῶν τὰ ὀνόματα τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, τοῦ Ρήγα, τοῦ Σκεντέρμπεη, τοῦ Κανάρη· τὸ τοῦ λόρδου Βύρωνος δὲν παρελείφθη, τὴν δὲ Γαλλίαν ἐξεπροσώπει τὸ τοῦ Μονταλαμβέρτου.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐβράδυνον ν' ἀρχίσωσι τὴν ἐπίθεσιν, ἀλλ' αἱ ἐπανειλημμέναι των ἔφοδοι ἀπεκρούοντο πᾶσαι μετὰ πολλῆς ζημίας, οἱ δὲ πολιορκούμενοι, γινόμενοι ὁσημέραι τολμηρότεροι, ἀντὶ τοῦ νὰ περιμένωσι τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ, τὸν προσέβαλον αὐτοὶ δι' ἐξόδων συνεχῶν. Παραιτηθέντες τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου, οἱ Τοῦρκοι ἐπέσπευσαν τὰ ἔργα τῆς πολιορκίας, ὅπως τὴν ἀναγκάσωσι νὰ παραδοθῇ διὰ στενοῦ ἀποκλεισμοῦ. Εἰς τὰ ἔργα των ταῦτα μετεχειρίζοντο Χριστιανούς, ἐξ ὧν μετέφερον ἐπὶ τούτῳ τρισχιλίους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν. Ἦτο ἀληθῶς ὀδυνηρὰ ἡ θέσις τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἐργατῶν, ἐκτιθεμένων ἐξ ἑνὸς μὲν εἰς τοὺς ραβδισμοὺς τῶν Τούρκων, ἐξ ἄλλου δὲ εἰς τὸ πῦρ τῶν ὁμοεθνῶν των, πρὸς καταστροφὴν τῶν ὁποίων ἠναγκάζοντο νὰ ἐργάζωνται καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν. Ἔργον των ἦτο ἤδη ἡ ἀνύψωσις ὄρους τεχνητοῦ, ὑπερέχοντος τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι διὰ τῶν ὑπονόμων των ἐματαίονον τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὑψώματος, μετὰ δὲ πᾶσαν ἔκρηξιν ὑπονόμου ἐξήρχοντο ξιφήρεις κατὰ τῶν πολιορκητῶν.

Ἕως τότε ἡ θάλασσα ἦτο ἐλευθέρα, ὥστε ἤρχοντο ἐπικουρίαι εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν οἱ Τοῦρκοι, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, κατώρθωσαν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν θαλασσολίμνην πλοιάρια φέροντα πυροβόλα. Περιζώσαντες οὕτω πανταχόθεν τὸ Μεσολόγγι ἐνόμισαν ὅτι θὰ παραδοθῇ, ἀλλ' εἰς τὰς περὶ παραδόσεως προτάσεις ἀπεκρίθησαν οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἀνεγέρσεως νέων πυροβολοστασίων πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον ἕως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν εἶχεν ἀνάγκην ὑπερασπίσεως. Εἰς τὸ ἀκοίμητον πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, εἰς τὰς ἀπαύστους προσβολάς του ἀντέστησαν μὲ ἀκατάβλητον καρτερίαν καὶ ἐπιμονήν. Ἐπὶ τέλους, τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, μετὰ ἓξ μηνῶν πολιορκίαν, οἱ Τοῦρκοι σηκώσαντες τὰς σκηνάς των ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν. Τὸ Μεσολόγγι ἐφαίνετο διασωθὲν καὶ πάλιν. Οἱ κάτοικοι τῶν περιχώρων, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὴν νῆσον Κάλαμον, πιστεύσαντες ὅτι ἐλύθη ὁριστικῶς ἡ πολιορκία, συνέδραμον πανταχόθεν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐλπίδες των ἦσαν ψευδεῖς· ὁ πρὸς στιγμὴν παύσας κίνδυνος ἐπέπρωτο νὰ ἐνσκήψῃ μεγαλείτερος ἢ πρότοῦ, καταιγὶς φρικτοτέρα τῆς πρώην ἐπήρχετο μετὰ τὴν ἀπατηλὴν καὶ ἐφήμερον γαλήνην, ἡ δὲ καταστροφὴ ἐπέκειτο ἤδη ἀναπόφευκτος. Ὁ Ἰβραήμης, υἱὸς τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ Πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, κομπάζων διὰ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ νίκας του, χαίρων διότι καὶ εἰς τὴν Στερεὰν ἐξ αὐτοῦ ἤδη ἐξηρτᾶτο ἡ ἐπανόρθωσις τῆς ἀποτυχίας τοῦ Κιουταχῆ, ἡτοιμάσθη νὰ φέρῃ αὐτὸς εἰς πέρας τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς ἔδρεπε τρόπαια, ἡ δ' Ἐπανάστασις ἤκμαζεν ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἡ φάσις τῶν πραγμάτων μετεβλήθη ὁπότε ὁ Σουλτάνος ἐπεκαλέσθη τὴν ἀρωγὴν τοῦ ἰσχυροῦ ὑποτελοῦς του πασᾶ. Ἄνευ τῶν στρατῶν καὶ τῶν στόλων τῆς Αἰγύπτου, οὔτε ἡ Κρήτη καθυπετάσσετο, οὔτε ἡ Πελοπόννησος ἠρημοῦτο, οὔτε τὸ Μεσολόγγι ἔπιπτε, ἡ δ' Ἑλλὰς ἤθελεν ἀνακτήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν ἄνευ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας, καὶ ἴσως τὸ νέον κράτος ἐλάμβανε ἀπ' ἀρχῆς τὰ σύνορα, τὰ ὁποῖα δὲν κατωρθώσαμεν εἰσέτι ν' ἀποκτήσωμεν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἐστρατοπέδευσεν ἐνώπιον τοῦ Μεσολογγίου τὴν 13 Δεκεμβρίου 1825. Αἱ ἀντιζηλίαι τῶν δύο ἀρχιστρατήγων παρέτεινον τὴν πολιορκίαν, ὅσῳ καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν πολιορκουμένων. Ὁ Αἰγύπτιος ἐφιλοτιμεῖτο νὰ διαπράξῃ μόνος ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ Τοῦρκος, ὁ δὲ Κιουταχῆς ἀγανακτῶν διὰ τὸ ἀγέρωχον τοῦ Ἰβραήμ, ἐπεθύμει νὰ τὸν ἴδῃ ἀποτυγχάνοντα ἐκεῖ ὅπου αὐτὸς δὲν ἐπέτυχε. Ἐκ τοῦ στρατοπέδου του, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, ἔχαιρε βλέπων μακρόθεν ματαιοπονοῦντα τὸν ἀντίζηλόν του. Μόνον μετὰ δύο μακρῶν μηνῶν ἀλλεπαλλήλους ἀποτυχίας, ἐπεζήτησεν ὁ Ἰβραήμης τὴν μετὰ τοῦ Κιουταχῆ συμφιλίωσιν καὶ οἱ δύο ἀρχιστράτηγοι ἀπεφάσισαν νὰ συνενωθῶσιν, ὅπως καταβάλωσι τὴν ἀκαταμάχητον ἐπιμονὴν τῶν πολιορκουμένων.

Δυστυχῶς ἡ θάλασσα δὲν ἦτο πλέον ἐλευθέρα. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐστερεῖτο εἴπερ ποτὲ

μέσων, ὁ δὲ στόλος τὸν ὁποῖον ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ἐπεχείρησε νὰ ἐξοπλίσῃ, ὅπως ὑπὸ τὸν Μιαούλην πλεύσῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου, ἦτο ὁ ἀσθενέστερος καὶ ὁ ἀτελέστερον ἐφωδιασμένος ἐξ ὅσων ποτέ, ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐδόξασαν τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ τὰ ἐντὸς τῆς θαλασσολίμνης πλοιάρια ἐξηκολούθησαν τὸν ἀποκλεισμόν, τὰ δ' Ἑλληνικὰ πλοῖα οὐδὲν κατώρθωσαν. Οἱ πολιορκούμενοι οὔτε τρόφιμα εἶχον, οὔτε πολεμεφόδια ἱκανὰ πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἀντιστάσεως. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον ὡς ἐκ τῆς κακῆς ποιότητος τῆς ἀνεπαρκοῦς τροφῆς. Δὲν τοῖς ὑπελείπετο εἰμὴ ἢ νὰ παραδοθῶσιν ἢ νὰ διασχίσωσιν ἔνοπλοι τὸν ἐχθρικὸν στρατόν. Ἐπροτίμησαν πάντες νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τοὺς κινδύνους νυκτερινῆς ἐξόδου, ἀντὶ τοῦ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν ἐχθροῦ, ὅστις οὔτε φιλανθρωπίαν ἐγνώριζε οὔτε τιμὴν ἐσέβετο. Ἔλεος δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν ἄγριον ἐκεῖνον πόλεμον.

Ἡ ἔξοδος ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 10ης Ἀπριλίου 1826, ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας. Διαιρεθέντες εἰς τρία σώματα, ἐξ ὧν τὸ μεσαῖον περιελάμβανε τὰ γυναικόπεδα, οἱ πολιορκούμενοι διέβησαν τὴν τάφρον εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός. Ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς παρεφύλαττεν ἄγρυπνος. Εἰς ἐννέα χιλιάδας ψυχὰς ὑπελογίζετο ὁ πληθυσμὸς τοῦ Μεσολογγίου ἀφότου οἱ κάτοικοι τῶν περιχώρων προσέφυγον ἐντὸς τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κιουταχῆ. Ἐξ αὐτῶν μόνον χίλιοι καὶ τριακόσιοι ἔμενον ὅτε, διασωθέντες μετὰ τὴν διάβασιν τῶν τελευταίων ἐχθρικῶν στιφῶν, ἠδυνήθησαν νὰ μετρηθῶσιν. Οἱ λοιποὶ εἴτε ἀπέθανον, σφαγέντες εἰς τὴν συμπλοκὴν τῆς ἐξόδου ἢ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅπου οἱ ἐχθροὶ εἰσώρμησαν ἅμα ἤρχισεν ἡ ἔξοδος,— εἴτε ἠχμαλωτίσθησαν ζῶντες. Οἱ νικηταὶ δὲν ἐφόνευον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, ὄχι ἐξ ἐλέου, ἀλλὰ διότι ἦτο συμφερωτέρα ἡ διατήρησις ἢ καὶ πώλησις αὐτῶν ὡς δούλων.

Ἐκ τῶν γυναικῶν ὅσαι ἔφθασαν ζῶσαι εἰς τὰ ὕψη τῆς Βαράσοβας, ὅπου ἐπερίμενον τοὺς φυγάδας Ἕλληνες ὁπλοφόροι, τινὲς ἔφερον ἀνδρικὴν στολήν, ἄλλαι δὲ ἐφόρεσαν τὰ πολυτιμότερα ἐνδύματά των ὡς ἐὰν ἐπήγαινον εἰς ἑορτήν. Μεταξὺ τῶν σταλέντων εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἔκθεσιν τοῦ ἀγῶνος ἀντικειμένων, κατὰ τὸν παρελθόντα Μάρτιον, ὑπῆρχε γυναικεία ἐνδυμασία ἀνήκουσα εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἐπιζώσας ἡρωΐδας τῆς ἐξόδου ἐκείνης. Ἡ γραῖα μετὰ δυσκολίας συγκατετέθη εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν, ἐπερίμενε δὲ μετ' ἀνυπομονησίας τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως, διότι θέλει νὰ τὴν ἐνταφιάσωσι μὲ τὰ φορέματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔφερε, νέα τότε, κατὰ τὴν τρομερὰν ἐκείνην νύκτα.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀναμνήσεις λαμβάνουν σῶμα καὶ ζωήν, ὅταν βλέπῃς τὸ Μεσολόγγι, ὡς τὸ εἶδα σήμερον, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἀνθρώπων γνωριζόντων πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐπικῆς ἱστορίας του καὶ ἐμφορουμένους αἰσθημάτων ὁποῖα πᾶς Ἕλλην χρεωστεῖ νὰ τρέφῃ πρὸς τὴν ἔνδοξον ταύτην πόλιν. Ἐπεσκέφθην ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς προμαχῶνας, ἕκαστος τῶν ὁποίων διαιωνίζει τὸ ὄνομα τοῦ ἀγωνιστοῦ, ὅστις διεκρίθη ὡς ὑπερασπιστής του,—ἐστάθην ἐπὶ πολλὴν ὥραν εἰς τὸ μέρος ὅπου, ἐπὶ κλονιζομένων σανίδων, τὰ τρία σώματα διέβησαν ἐν σιωπῇ τὴν τάφρον, κατὰ τὴν σκοτεινὴν ἐκείνην νύκτα. Οἱ τελευταῖοι δὲν εἶχον εἰσέτι διαβῆ, ὅτε οἱ πρῶτοι, προσβληθέντες ἀπὸ τοὺς παραφυλάττοντας εἰς τὸ σκότος Τούρκους, ἀντεμετώπισαν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου. Ἠκούσθη τότε ἐντὸς τοῦ σκότους φωνή, Ὀπίσω, ὀπίσω! Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ὥρμησαν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ παρέσυρον καὶ τοὺς ἄνδρας. Κατὰ τὴν σύγχυσιν τῆς βιαίας ἐκείνης ἐπανόδου πολλοὶ ἐπνίγησαν εἰς τὰ θολὰ ὕδατα τῆς τάφρου, πολλοί—ὀλιγώτερον ἐκείνων εὐτυχεῖς—ἐσφάγησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κυριεύσαντας ἐν τῷ μεταξὺ τὴν πόλιν. Ἐκεῖ, παρὰ τὴν τάφρον, ἀναξύων τὸ χῶμα μὲ τὴν ῥάβδον μου, ἀπεκάλυψα θραύσματα μύδρου καὶ τεμάχιον σιδήρου, σύντριμμα σπάθης—τουρκικῆς ἄρά γε ἢ ἑλληνικῆς; Ὁπωσδήποτε θὰ ἐκτιμήσῃς βεβαίως τὸ ἐνθύμημα τοῦτο τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ὁποῖον διεφύλαξα διὰ σέ.

Εἰς ὀλίγην ἐκεῖθεν ἀπόστασιν πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης μοῦ ἔδειξαν τὴν θέσιν τῆς πυριτιδαποθήκης, ὅπου ὁ Καψάλης ἐτινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Ἡ σύζυγός του εἶχεν ἀποθάνει τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου. Ὁ γέρων δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήσῃ. Ἔδωκε τὴν εὐχήν του εἰς τὸν μονογενῆ υἱόν του καὶ τὸν διέταξε νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῶν ἄλλων, αὐτὸς δὲ ἀκολουθούμενος ἀπό τινας συνηλικιώτας του μὴ ἔχοντας ἀρκετὰς δυνάμεις ὅπως ἐκτεθῶσιν εἰς τοὺς κόπους τοῦ νυκτερινοῦ ἐκείνου τολμήματος, ἀλλ' ὅμως θέλοντας οὐχ ἧττον ν' ἀποθάνωσιν ἀνδρικῶς, ἐκλείσθη ἐντὸς τῆς ἀποθήκης. Τὴν στιγμὴν ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν ξιφήρεις πρὸς κυρίευσίν της, ὁ γέρων Καψάλης ἔθεσε τὸ πῦρ καὶ ἐτάφη ὑπὸ τὰ καίοντα ἐρείπια μετὰ τῶν συντρόφων του καὶ μετὰ τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους οἱ γέροντες ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο ἄλλως νὰ πολεμήσωσι.

Ἐκεῖ πλησίον εἶδα τὴν οἰκίαν ὅπου διέμεινε ὁ Μαυροκορδάτος κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν,— τὴν οἰκίαν ὅπου ἀπέθανε ὁ Βύρων,— τὴν ἐκκλησίαν ὅπου συνωθοῦντο οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου διὰ ν' ἀκούσωσι τὸν εὔγλωττον λόγον τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ τοῦ μεγάλου Ἄγγλου ποιητοῦ. Ἔκτοτε αἱ οἰκίαι ἐκεῖναι ἀνεκαινίσθησαν, ἡ δ' ἐκκλησία ἐπεσκευάσθη. Ὅπου Τοῦρκοι διῆλθον, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου

ἐκείνου, δὲν ἔμεινε πέτρα ἐπὶ πέτρας. Καὶ τὸ Μεσολόγγι, καὶ τὸ Βραχῶρι, καὶ ὅλαι σχεδὸν αἱ πόλεις μας ἦσαν σωρὸς ἐρειπίων ὅτε ἐπὶ τέλους ἡ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη. Δυσκόλως θ' ἀνεύρῃς καθ' ὅλην τὴν χώραν οἰκοδομὰς ἀκεραίας, ἐχούσας ἐπέκεινα τῶν πεντήκοντα ἐτῶν ὕπαρξιν.

Εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰν περιτειχίσματος, παρὰ τὸν κῆπον Νοσοκομείου ἱδρυθέντος πρὸ ἐτῶν παρὰ φιλανθρώπου συμπολίτου, ὑπάρχει δενδρόφυτος περίβολος, — τὸ Ἡρῷον τοῦ Μεσολογγίου. Ἐκεῖ ἐντὸς ἑνὸς λάκκου ἐτάφησαν τὰ ὀστᾶ τῶν θανατωθέντων κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν. Πλησίον τοῦ κοινοταφίου ἐκείνου κεῖται τὸ μνῆμα τοῦ Μάρκου Βότσαρη. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ υἱοῦ του, ὑπουργοῦ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862, ἠκρωτηρίασαν ἀσεβῶς καὶ βαρβάρως τὸ ὡραῖον μαρμάριον μνημεῖον τοῦ Γάλλου γλύπτου Δαυίδ, ὥστε ἐδέησε ν' ἀποσταλῇ εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐπισκευήν. Τὸ εἶδα ἐκεῖ κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἀλλ' εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ ἐπιστραφῇ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὴν θέσιν του, κατὰ τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῶν Μεσολογγιτῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἡρῴου ἀνηγέρθη πρό τινων ἐτῶν μνημεῖον εἰς τιμὴν τοῦ Βύρωνος καὶ ἀνδριὰς τοῦ ποιητοῦ μαρμάρινος. Οὕτω, ἐντὸς τοῦ μικροῦ περιβόλου ἀνευρίσκεις ὅλας τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Λυπεῖταί τις μόνον μὴ βλέπων περισσοτέραν ἐκεῖ περιποίησιν, δενδροστοιχίας εὐρύθμους, καὶ ἄνθη περὶ τοὺς τάφους ὡραῖα· ἡ καλὴ πρὸς τοῦτο θέλησις δὲν ἐλλείπει, ἀπαιτοῦνται ὅμως χρήματα, τὸ δὲ Μεσολόγγι πλουτεῖ δόξης μόνον. Ἀλλ' ὁ ἀξιόλογος δήμαρχός του εἶναι πλήρης ζήλου καὶ δραστηριότητος καὶ θὰ κατορθώσῃ ἐπὶ τέλους, τὸ ἐλπίζω τοὐλάχιστον, νὰ διακοσμήσῃ πρεπόντως τὸ ἱερὸν ἄλσος.

Ἀφοῦ ἐπεσκέφθην τὴν πόλιν, ἠθέλησα νὰ ἴδω καὶ τὸ περιώνυμον νησίδιον τῆς Κλεισόβης, εἰς τὸ ἄκρον τῆς θαλασσολίμνης, ἀπέναντι τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν 25 Μαρτίου 1826 ὁ ἐχθρὸς ἐπεχείρησε τὴν κυρίευσίν του. Ἡ φρουρὰ συνέκειτο ἐξ ἑκατὸν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἀνδρείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Κίτσος Τσαβέλλας μὲ ἕνδεκα Σουλιώτας. Δισχίλιοι Τοῦρκοι τοῦ Κιουταχῆ ἤρχισαν τὴν προσβολήν, ἀφοῦ δὲ οὗτοι ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλης ζημίας, ὥρμησαν κατὰ τοῦ νησιδίου καὶ οἱ Ἄραβες τοῦ Ἰβραήμη. Ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἄραβες δὲν κατώρθωσαν νὰ δαμάσωσι τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἥρωας:

> Δαιμόνων πλὴν χεῖρες καὶ ὄχι ἀνθρώπων
> φυλάττουν ἐκεῖ τὰ κεράμεα τείχη.

Ἑκατοστύες ἐχθρικῶν πτωμάτων ἐκάλυψαν τὰ νερὰ τῆς λίμνης. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν λαμπροτέρων τῆς δευτέρας τοῦ Μεσολογγίου πολιορκίας, ὁ δὲ Ζαλοκώστας τὸ ἔψαλε μετὰ πολεμικῆς ὄντως ζέσεως εἰς ἓν ᾆσμα τοῦ ἐπικοῦ του ποιήματος «τὸ Μεσολόγγιον». Ἐκεῖ ἐκλείσθη τότε τὸ ὄνομα τοῦ Τσαβέλλα.

Καὶ ἐνώπιον τοῦ νησιδίου τούτου ἠσθάνθην ὅ,τι κατὰ τὴν εἴσοδόν μου εἰς Μεσολόγγι. Καὶ ἐνταῦθα οὔτε βράχον βλέπει τις οὔτε τεῖχος, οὔτε ἄλλο ἴχνος ὀχυρώματος ἢ πολέμου. Ἡ Κλείσοβα εἶναι μικρὰ ἀμμώδης ἐπιφάνεια ὑψουμένη μόλις ὑπεράνω τῶν ρηχῶν τῆς θαλασσολίμνης νερῶν. Οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει ἐπ' αὐτῆς, ἢ εὐτελὲς ἐξωκκλήσιον καὶ ὀλίγαι καλύβαι κατοικούμεναι ἀπὸ ἁλιεῖς. Τοὺς εὕρομεν πλέκοντας τὰς καλαμωτάς, διὰ τῶν ὁποίων περιβάλλοντες βαθμηδὸν τοὺς εἰς τὴν λίμνην ἐκ τῆς θαλάσσης εἰσερχομένους ἰχθῦς, τοὺς ἀποκλείουν ἐπὶ τέλους ἐντὸς στενοῦ κύκλου, ὅπου τοὺς συλλαμβάνουν. Ἐὰν θέλῃς πλειοτέρας λεπτομερείας περὶ τῆς ἀξιοπερίεργου ἁλιείας τῶν θαλασσολιμνῶν τούτων, σὲ παραπέμπω εἰς τὴν Γαλλιστὶ δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ κ. Ἀποστολίδου κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ ἁλιευτικὴν ἔκθεσιν τοῦ 1883.

Χάρις εἰς τοὺς καλοὺς ἐν Μεσολογγίῳ φίλους, μᾶς μετέφερεν εἰς Κλείσοβαν ὁ γέρων λεμβοῦχος τοῦ Βύρωνος, ὀγδοηκοντούτης ἤδη ἀλλὰ πλήρης ἔτι ζωῆς καὶ ὑγείας. Μὲ πολλὴν ἐπιδεξιότητα ἐκυβέρνα τὴν μικράν του λέμβον, σὲ βεβαιῶ δὲ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι εὔκολον. Τὰ *πριάρια* καθὼς τὰ ὀνομάζουν ἐνταῦθα (κατὰ παραφθορὰν ὑποθέτω τοῦ *πλοιάρια*,) εἶναι ἀβαθῆ ἕνεκα δὲ τῶν ρηχῶν νερῶν καὶ τῶν πολυπλήθων φυκῶν δὲν γίνεται χρῆσις κωπῶν, ἀλλ' ὄρθιος ἐπὶ τῆς πρύμνης ὁ λεμβοῦχος κρατεῖ εἰς χεῖρας ξύλον μακρόν, στάλικα ἢ *σταλίκι*, καθὼς τὸ λέγουν ἑλληνίζοντες ἐν ἀγνοίᾳ των, καὶ διὰ τοῦ σταλικίου ὠθεῖ τὴν λέμβον. Ἡ ἐλαφρότης καὶ ἡ ταχύτης της ἀποτελοῦν τὴν δυσκολίαν τοῦ εἴδους τούτου τῆς θαλασσοπλοΐας, καθόσον ἡ ἐλαχίστη ἀνωμαλία δύναται ν' ἀνατρέψῃ καὶ κυβερνήτην καὶ λέμβον. Ἀπαιτεῖται πεῖρα μακρὰ καὶ εὐλυγισία, ἀλλ' ὁ γέρων Καζῆς ἀνεδείχθη ἐξαίρετος εἰσέτι λεμβοῦχος. Κατὰ παράκλησίν μου παρέδωκε τὸ σταλίκι εἰς τὸν νεαρόν του σύντροφον καὶ καθίσας σταυροποδητὶ εἰς τὸ πριάρι ἤρχισε νὰ μᾶς διηγῆται τὰς πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν ἐκδρομὰς εἰς τὴν λίμνην τοῦ «Λόρδου». Δὲν ἔμαθα νέον τι περὶ τοῦ Βύρωνος, ἀλλὰ θὰ ὁμολογήσῃς ὅτι εὐχαρίστως θὰ διέσχιζες καὶ σὺ τὰ νερὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐπὶ τοῦ πριαρίου ἐκείνου, μὲ τὴν Κλείσοβαν ἀντικρύ σου, καὶ μὲ τὸν γέροντα λεμβοῦχον ὁμιλοῦντα περὶ τοῦ ποιητοῦ, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε συνώδευεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς λίμνης. Παρεκάλεσα τὸν Καζῆν νὰ φωτογραφηθῇ, ὑποσχεθεὶς νὰ στείλω τὴν εἰκόνα του πρὸς δημοσίευσιν εἰς Ἀγγλικὸν περιοδικόν. Συγκατετέθη προθύμως, μανθάνω δὲ ὅτι ἀτυχής τις κωφάλαλος ἐξασκεῖ εἰς

Μεσολόγγι τὸ ἐπάγγελμα φωτογράφου, ὥστε θὰ γείνῃ τοῦ γέροντος ἡ εἰκών. (1)

Ὁ ἥλιος ἔδυε ὅτε ἀπεχαιρετήσαμεν τὴν Κλείσοβαν. Ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν διὰ θαλάσσης μέχρι Μεσολογγίου, ἀπεβιβάσθημεν εἰς Τουρλίδα καὶ ἐκεῖθεν ἐπεστρέψαμεν περιπατοῦντες. Ὁποία δύσις μεγαλοπρεπής! Ἑκατέρωθεν τῆς στενῆς ἐπιθαλασσίου ὁδοῦ κατωπτρίζετο ἐντὸς τῶν λιμνῶν ὁ πορφυρόχρυσος οὐρανός. Αἱ ἐπὶ πασσάλων ὑπεράνω τῶν ὑδάτων ὑψούμεναι μικραὶ καλύβαι τῶν ἁλιέων, αἱ *πελάδες*, ἐφαίνοντο ὡς φωλεαὶ γιγαντιαίων φαντασιωδῶν ὀρνέων ἐν μέσῳ τῆς περικυκλούσης ἡμᾶς ἠρέμου καὶ ἡμιφωτίστου ἐρημίας!

[Ἕπεται συνέχεια]

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ

Διήγημα.

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

ΙΑ'

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κατεῖχεν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης τὰ ἀρματωλίκια τῆς Ἀκαρνανίας, τοῦ Βάλτου καὶ Ξηρομέρου, εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς σφαδαζούσης ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τῶν περιφανέστερον παραστησάντων εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον εὐρωπαϊκὸν κόσμον τὰ δίκαια τοῦ ἀδικουμένου ἔθνους· οὐδέποτε εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους. Τοῦτο ἐκφράζει τρανότερον πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας ὁ στίχος τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος:

"Οσο εἶν' ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τοῦρκο δὲν προσκυνάει.

Ἀλλ' οἱ κρατοῦντες ἦσαν πρόθυμοι πάντοτε νὰ κολακεύωσι τοὺς μέγα δυναμένους ἐκ τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν τῆς ζοφερᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, καὶ τὴν μοῖραν ταύτην δὲν διέφυγε καὶ ὁ Χρῆστος Μηλιόνης. Ἐν ἔτει 1747 εἶχεν ἐπέλθει ἀπραξία τῶν πολεμικῶν ἔργων καθ' ὅλην τὴν Ἀκαρνανίαν. Τότε καὶ ὁ Χρῆστος ἠναγκάσθη ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων, καὶ δεχθεὶς τὸ ἀρματωλίκι τῆς Ἀκαρνανίας, ἔμεινεν ἡσυχάζων ἐπί τινα χρόνον.

Τότε συνέβη ἡ φοβερὰ ἐκείνη παρασπονδία, ἡ εὐλόγως ὁ Χρῆστος ἔμελλε νὰ νομίσῃ ἀνήκουστον εἰς τὰ κλεφτικὰ χρονικά, καὶ εἰς τὰς μεταξὺ ἀγάδων καὶ Ἑλλήνων μαχητῶν σχέσεις. Ἡ ἁρπαγὴ τῆς κόρης Βασίλως, τῆς ἀναδεκτῆς τοῦ Μηλιόνη, ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλέφτου. Γνωστὸν ὅτι ἡ πνευματικὴ συγγένεια τοῦ βαπτίσματος ἐνομίζετο τότε πολλῷ σοβαρωτέρα ἢ ὅσον σήμερον νομίζεται συνήθως. Ἂς προστεθῶσιν εἰς ταῦτα καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη καὶ τῆς οἰκογενείας τῆς κόρης ἐκείνης.

Τὰ μετὰ ταῦτα διηγήθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατόπιν τούτων ἐπῆλθεν ἡ ἀποκήρυξις τοῦ *ἀρματωλοῦ* Χρήστου Μηλιόνη ὡς κλέφτου ἥτις δὲν ἐβράδυνε νὰ πεμφθῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, διὰ νὰ ἀποδεικνύηται ἑκάστοτε ἀληθεύουσα ἡ ἀρχαία ἐπὶ διχονοίᾳ μομφή, διὰ νὰ μὴ ἐκλίπῃ ποτὲ ἡ πατροπαράδοτος ἐκείνη ἐθνικὴ ἀρά, εὑρέθη καὶ εἰς χριστιανὸς προεστώς, ὁ Πάνος Μαυρομμάτης, πρόθυμος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Οὗτος συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ Δερβέναγα τῆς Ἀκαρνανίας Μουχτάρ, τοῦ ἐπιλεγομένου Κλεισούρα, κατὰ τοῦ ἡμετέρου ἀνδρείου κλέφτου.

Ἀγνοεῖται ὁ λόγος δι' ὃν ἀπεδόθη τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἰς τὸν εἰρημένον Μουχτάρ. Ἀλλ' ἂν ἐπεκλήθη οὕτω, διότι ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ πολιορκῇ εἰς κλεισωρείας τοὺς ἐχθροὺς οὓς ἐπολέμει, οὐδὲν ἀτυχέστερον παρωνύμιον ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ εἰρημένος Μουχτὰρ Κλεισούρας ἠξιώθη τοῦ ἐπιθέτου τούτου, διότι μᾶλλον ἠγάπα νὰ ἀποκλείῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκήν.

Τεκμήριον τούτου ἦτο ὅτι ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ δεκαεννέα ἡμέρας, καθ' οὓς ὑπεκρίνετο ὅτι κατεδίωκεν τὸν Χρῆστον Μηλιόνην εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας, οὐδεμίαν ἀψιμαχίαν κατώρθωσε νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτόν.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι δὲν ἦτο τόσον εὔκολον τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐφαρμογήν, ὅσον φαίνεται λεγόμενον. Ἀψιμαχία κατὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη ἦτο δυσχερέστατον καὶ τραχύτατον ἔργον. Διότι ὁ Χρῆστος πλὴν τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ ἐμπειρίας του εἶχε τοὺς *μογομμάτους*, τοὺς τρομεροὺς ἐκείνους σκοπευτάς, οἵτινες ἐθέριζον τοὺς Τούρκους τόσον κανονικῶς, ὡς νὰ κατεῖχον εἰς χεῖρας τὸ δρέπανον τοῦ Χάρου, τοῦ μόνου ἀρματωλοῦ τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου.

Περὶ μέσα Ἀπριλίου τοῦ εἰρημένου ἔτους εἶχε στήσει ὁ Χρῆστος τὸ λημέρι του ἐπὶ ὑψηλοῦ ζυγοῦ ἑνοῦντος δύο ἐξηρμένας κορυφάς. Ἡ θέσις ὠνομάζετο *Ζυγουριά*. Τὸ μέρος τοῦτο ἀπετέλει μικρὰν κοιλάδα, ἔχουσαν ἑκατὸν βημάτων περίμετρον, περιεχομένην μεταξὺ τεσσάρων φυσικῶν προμαχώνων. Οὗτοι ἐσχηματίζοντο ἐκ τεσσάρων ὑψηρεφῶν σκοπιῶν, ἐφ' ὧν συνηλλάσσοντο τέσσαρες ἑκάστοτε ἄγρυπνοι φρουροί, κρατοῦντες τὰ κυνοφύλλια. Αἱ σκοπιαὶ αὗται ἐκαλοῦντο μὲ λατινικὸν ὄνομα *βίγλαις*· ἐπ' αὐτῶν *ἐβίγλιζον*, ἤτοι ἐφρούρουν, ἐξ ὑπαμαιθῆς οἱ γενναῖοι ἄνδρες τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Προσεδοκᾶτο δὲ ἀπὸ ἡ-

(1) Ἐδημοσιεύθη αὕτη εἰς τὸ Ἀγγλικὸν περιοδικὸν «Graphic»

μέρας εἰς ἡμέραν ἡ ἐπίθεσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ,

Ἀλλ' εἰς μάτην *ἐβιγιλίζον* οἱ κλέφται ἐξ ὑπαμοιβῆς, καὶ εἰς μάτην οἱ σύντροφοί των ἐκοιμῶντο ἀνήσυχοι ἐπὶ τῶν καρυοφυλλίων. Ὁ Μουχτὰρ Κλεισούρας πολὺ ἔμελλε νὰ βραδύνῃ ὅπως ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ ὀρεινοῦ στρατεύματος, ἂν ἔμελλεν ἐντοσούτῳ νὰ ἐφορμήσῃ ποτέ!

Ἐν τούτοις οἱ μονόμματοι δὲν ἠσθάνοντο κόπον ἐκ τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἀσχολίας. Ἦτο γνωστὸν ὅτι καὶ ἂν ἀπεκοιμᾶτό τις αὐτῶν, τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἔκλειε μόνον. Διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου ἐξηκολούθει νὰ *βιγιλίζῃ* καὶ κοιμώμενος.

Οἱ ἀνδρεῖοι οὗτοι, ὅσοι ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χρήστου Μηλιόνη (διότι εἶχεν ἤδη προσλάβει διαρκῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του μετὰ τὴν σουλτανικὴν ἀποκήρυξιν) ἦσαν ἐκλεκτοὶ ἐξ ἐκλεκτῶν, καὶ ἠριθμοῦντο εἰς τεσσαράκοντα. Ἐκτὸς αὐτῶν ἦτο τὸ κύριον σῶμα τῶν κλεφτῶν, συγκείμενον ἐξ εἰκοσιεννέα. Τέλος ἦσαν πρόθυμοι ἐπίκουροι ἐκ τῶν ὀρεινῶν χωρίων, ἕτοιμοι νὰ σπεύσωσιν ὡς ἐφεδρεία ἐν ἀνάγκῃ, καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀνήρχοντο εἰς ὀγδοήκοντα τελείους ἄνδρας.

Τὸ μικρὸν τοῦτο στράτευμα ἠσχολεῖτο ἀπὸ ἑνὸς μηνὸς ὀχυροῦν τὰς προσόδους τῶν ὀρεινῶν κωμῶν καὶ λαμβάνον πᾶν ἄλλο προφυλακτικὸν μέτρον. Εἶχον κατασκευάσει *ταμπούρια* ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα εἰς περιφέρειαν πέντε ἢ ἓξ μιλίων ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους. Διότι ἀνελογίζοντο πάντες ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο, καὶ ἀνεμένετο κρατερὰ ἡ ἐπίθεσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ Χρῆστος δὲν ἀνησύχει παραπολύ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, καὶ εἶχε κρυφίαν ἐλπίδα ὅτι οἱ πολέμιοι δὲν ἔμελλον νὰ δείξωσι τόλμην εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτρέψῃ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀπὸ πάσης προφυλάξεως, καὶ συνετῶς ἔπραττε λαμβάνων τὰ πρόσφορα μέτρα. Ἐγίνωσκε καλῶς τὸν Μουχτὰρ Κλεισούραν καὶ εἶχε πεποίθησιν ὅτι δὲν θὰ ἐτόλμα οὗτος ν' ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὅσον διὰ τὸν Πάνον Μακρομμάτην, ἦτο γενικῶς παραδεδεγμένον ὅτι οἱ χριστιανοί, ὅσοι συνεμάχουν μετὰ τῶν Τούρκων, οὐδέποτε εὐνοοῦντο ὑπὸ τῆς τύχης εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των. Τοῦτο ἦτο πρόληψις τὰ μάλιστα διαδεδομένη παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλως ἦτο δικαιότερον οὐδὲ ψυχολογικώτερον τῆς τοιαύτης προλήψεως.

ΙΒ'.

Ἀρχομένου τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, πρωΐαν τινὰ καθ' ἣν ὁ οὐρανὸς ἦτο συνεσκοτασμένος ὑπὸ νεφῶν, εἰς τὰ πρόθυρα αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ τζαμίου, ἐξ οὗ ὁ Μηλιόνης εἶχεν ἀπαγάγει τὸν μακαρίτην κατῆν τῆς Ἄρτης, ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον τῶν ἀγάδων τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον, δι' οὗ ὁ Χρῆστος Μηλιόνης, τέως ἀνεγνωρισμένος ἁρματωλὸς τῆς Ἀκαρνανίας, καθῃρεῖτο ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τούτου, καὶ ἐκηρύττετο ἔκπτωτος τῆς σουλτανικῆς εὐνοίας, ἀποστάτης καὶ κλέφτης, ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Προσεκαλεῖτο δὲ πᾶς πιστὸς μουσουλμάνος, ὅπως συλλάβῃ καὶ παραδώσῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τὸν κλέφτην τοῦτον, ὡς *ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν πιστῶν* ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου.

Ἀξία σημειώσεως εἶνε ἡ ἑπομένη παράγραφος τοῦ συνοδεύοντος τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον *φετφὲ* τοῦ Σεϊχ-Ἰσλάμη, δι' ἧς ἐχαρακτηρίζετο προσηκόντως ἡ θρησκευτικὴ ἄποψις τοῦ ζητήματος. (Παραθέτομεν τὸ κείμενον κατὰ τὴν τότε ἐπίσημον μετάφρασιν·) «Μὲ τὸ νὰ ἐπάτησεν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης τὸ τζαμὶ τοῦ Ταχήρ, τόπον ἱερὸν καὶ ἀπάτητον εἰς τοὺς ἀπίστους, καὶ νὰ ἐξήγειρε τὰ *τζίτια*, ὁποῦ ἐκοιμῶντο ὑποκάτω εἰς τὰς πλάκας, ἕτοιμα διὰ ν' ἁρπάσουν τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, ὅσοι ἤθελον ἀποθάνει εἰς τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, διὰ νὰ τὰ φέρουν εἰς τὸ *Τζεννὲμ* ὅπου μόνοι οἱ ἀληθεῖς πιστοὶ πηγαίνουν....» Διὰ τοὺς λόγους τούτους, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν εἰρημένων *τζιτίων* ἢ πνευμάτων, κατεδικάζετο ὁ Χρῆστος Μηλιόνης καὶ οἱ ὁπαδοί αὐτοῦ νὰ σφαγῶσι, τόσοι τὸν ἀριθμόν, ὅσα ἦσαν τὰ παροργισθέντα *τζίτια*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τούτων δὲν ἐμνημονεύετο ῥητῶς ἐν τῷ ἐπισήμῳ κειμένῳ, εἴπετο ὅτι ἀφίνοντο ἐλεύθεροι οἱ μουσουλμάνοι νὰ ὑπολογίσωσι τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρέσκειαν.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν δύο τούτων ἱερῶν ἐγγράφων προὐξένησε τόσον εὐσεβῆ ἐρεθισμόν, ὥστε οἱ καλοὶ ἀγάδες ἦσαν πλήρεις ἀνυπομονησίας πότε νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ἐξ αὐτῆς τῆς Ἄρτης καὶ τῶν πέριξ χωρίων προσῆλθον ἐθελονταὶ περὶ τοὺς ἑκατόν, διότι ὁ κύριος στρατὸς συνέκειτο ἐξ ὀλιγαρίθμων Ἀλβανῶν. Τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας οἱ ἀγάδες ἀπεχαιρέτιζον τοὺς γονεῖς, τὰς γυναῖκας καὶ τὰς ἀδελφάς των, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ ἐκκινήσωσιν οἱ ἐθελονταὶ ἐξ Ἄρτης.

Ἤδη περὶ τὸ λυκαυγὲς οἱ ἐνθερμότατοι συνῆλθον εἰς τὸ τζαμίον τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἣν ἀπήγγειλε μεγαλοφώνως ὁ ἰμάμης πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν, ἡτοιμάζοντο ν' ἀρχίσωσι τὴν ὁδοιπορίαν. Οἱ βραδύτεροι προσήρχοντο ἀνὰ δύο ἢ καὶ τρεῖς, καὶ ἤδη πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως. Πρὶν ἢ ἐκκινήσωσιν ἠριθμήθησαν οἱ ἐκστρατεύοντες καὶ εὑρέθησαν ὀγδοήκοντα καὶ εἷς. Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν προσῆλθε καὶ ὀγδοηκοστὸς δεύτερος.

Ἦτο οὗτος νεαρὸς Τοῦρκος, ὅστις μόλις ἐφαίνετο δεκαεπταετής. Ἐκ τῶν γειτόνων του κατὰ τὴν πορείαν οὐδεὶς τὸν ἐγνώριζε.

— Ποιὸς εἶν' αὐτός; ἠρώτησέ τις τῶν Τούρκων, ἀφοῦ εἶχον ἐξέλθει ἐκ τῆς πόλεως.

— Δὲν τὸν ξαναεῖδα, ἀπήντησεν ὁ ἐρωτώμενος.

— Οὐδ' ἐγώ, εἶπε τρίτος τις.

— Οὐδ' ἐγώ, ἐπανέλαβεν ἄλλος.

Τέλος ὁ πρῶτος ἐρωτήσας, ὅστις διέπρεπεν ἐπὶ τόλμῃ, ἐθάρρησε ν' ἀπευθύνῃ τὸν λόγον εἰς αὐτόν.

— Ποῖος εἶσαι; τὸν ἠρώτησε.

— Δὲν εἶμαι ἀπὸ τὴν Ἄρταν, ἀπήντησεν ἐρυθριῶν ὁ νεαρὸς Τοῦρκος.

— Ἀπὸ ποῦ εἶσαι;

— Εἶμαι ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπήντησεν ἐκεῖνος.

— Καὶ ποῦ εὑρέθης ἐδῶ;

— Ἦρθα μ' ἕνα καραβάνι.

Καὶ ὁ ὀχληρὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐρωτήσῃ περιπλέον τι.

ΙΓ'.

Τὴν αὐτὴν πρωΐαν θόρυβος, βοὴ καὶ ταραχὴ μεγίστη συνέβη εἰς τὸ σαράγιον τοῦ Χαλὴλ ἐφένδη ἐν Ἄρτῃ.

Ὁ φιλήδονος Τοῦρκος δὲν ἠθέλησε νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ ὁμοθρήσκου του, προφασισθεὶς ὅτι ἡ πνευματικὴ συγγένεια τῆς χριστιανῆς συζύγου του μετὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη ἐκώλυεν αὐτόν. Τὸ ἀληθὲς ἦτο ὅτι δὲν ἐπεθύμει ὁ Χαλὴλ ν' ἀφήσῃ τὸ χαρέμιόν του ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἐν Ἄρτῃ μουσουλμάνων.

Ἀλλὰ περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἡ μαύρη Φατμά, εἰσελθοῦσα κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τὸν θάλαμον τῆς Βάσως, ὅπως προσφέρῃ αὐτῇ τὸ σύνηθες γάλα, δὲν εὗρεν ἐκεῖ τὴν νεάνιδα. Βεβαίως θὰ κατέβῃ εἰς τὸν κῆπον τοῦ σεραγίου. Καὶ τοῦτο ὅμως ἦτο ἀσύνηθες. Ἡ παραδεδεγμένη τάξις ἦτο νὰ καταβαίνωσιν ὁμοῦ ἡ Βάσω... καὶ ἡ Φατμὰ εἰς τὸν κῆπον τὴν πρωΐαν.

Τί παθοῦσα ἡ νέα αὕτη χριστιανὴ παρέβη τὸ νόμιμον τοῦτο ἔθος; Μήπως ἔδακνεν ἤδη τὸν χαλινόν, καὶ ἤθελε ν' ἀποσείσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ συζύγου καὶ αὐθέντου της;

Θὰ ἦτο νόστιμον, μία νέα χριστιανὴ νὰ τολμᾷ νὰ παραβαίνῃ καθεστηκότα νόμιμα, ἅτινα ἐπέβοντο ἀνέκαθεν ὅλαι αἱ χανούμισσαι τοῦ σεραγίου, αἱ ὡραιόταται καὶ εὐγενέσταται. Ἐντούτοις ἡ Φατμὰ ἔσπευσε νὰ καταβῇ εἰς τὸν κῆπον.

Οὐδέν. Ἡ Βασίλω δὲν ἦτο ἐκεῖ.

Ἡ Φατμὰ ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς εἰς ὅλας τὰς γωνίας. Οὐδαμοῦ ἀνεῦρε τὴν νέαν. Ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς θαλάμους καὶ ἤρχισε δευτέραν ἔρευναν. Οὐδαμοῦ. Κατέβη πάλιν εἰς τὸν κῆπον. Οὐδέν. Ἐξήτασεν εἰς τὰ προαύλια καὶ εἰς τὰ συνεχόμενα ὑπόγεια. Εἰς μάτην.

Τέλος ὑπερέβη τὰ σύνορα, καὶ μετέβη εἰς τοὺς θαλάμους τῶν χανουμισσῶν. Ἡ Βασίλω δὲν ἦτο ἐκεῖ.

Ἐπέστρεψεν εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς νέας, καὶ δὲν τὴν εὗρεν.

Ἡ Φατμὰ ἔμελλε παρ' ὀλίγον νὰ παραφρονήσῃ. Βεβαίως ἐὰν ἡ Βάσω ἦτο παροῦσα, καὶ τὴν ἐθεώρει ὄπισθεν δικτυωτοῦ τινος τοῦ χαρεμίου, ἐὰν ἔβλεπε τὸ πρόσωπόν της, ὅπερ εἶχε καταστῆ οἰκτρόν, ἐκστατικόν, καὶ εἶχε λάβει ἡμισελήνου σχῆμα, ἐὰν ἔβλεπε τὸν τρόμον τῶν μελῶν της καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων της, δὲν θὰ εἶχε τόσην ἀπανθρωπίαν, ὥστε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ χαρεμίου.

Τί λόγον νὰ δώσῃ ἡ Φατμὰ εἰς τὸν κύριόν της, ἀφοῦ οὗτος τῇ εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν νέαν ἐκείνην *σεβδεμὲκ* (τὴν ἀγαπωμένην) καὶ τῇ εἶχεν εἰπεῖ· «Μοῦ ἀποκρίνεσαι, Κουζούμ, μὲ τὸ κεφάλι σου·» τί λόγον νὰ δώσῃ, ὃν ὁ κύριός της ἤρχετο τὴν στιγμὴν ταύτην, ὡς καὶ ἔμελλε νὰ ἔλθῃ, νὰ τὴν ἐρωτήσῃ·—Ποῦ εἶναι ἐκείνη, Φατμά;

— Τὸ κεφάλι μου, ἐψιθύριζεν αὐτομάτως ἡ δυστυχὴς μαύρη.

Ἀλλ' ὄχι· δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φύγῃ οὕτως ἡ *σεβδεσμὲκ* (ἡ βιαζομένη ν' ἀγαπᾷ). Αἱ θύραι τοῦ χαρεμίου δὲν ἠνοίγοντο εὐκόλως. Πῶς ἠδύνατο νὰ δραπετεύσῃ; Κάπου θὰ εἶναι κρυμμένη.

Καὶ ἡ Φατμὰ ἤρχιζε νέαν ἔρευναν, εἰς τοὺς διαδρόμους, εἰς τοὺς θαλαμίσκους, εἰς τὰ ἐρμάρια. Τέλος ἡ Βάσω δὲν εὑρίσκετο. Ἀναμφιβόλως θὰ εἶχε φύγει.

Ὤ, αὐταὶ αἱ χριστιαναί! Πάντοτε ἄπιστοι ἦσαν καὶ θὰ εἶναι.

Καὶ προσήγγιζεν ἤδη ἡ φοβερὰ στιγμὴ καθ' ἣν ἔμελλε νὰ παρουσιασθῇ ὁ Χαλὴλ ἐφένδης.

Ἡ Φατμὰ ἔλαβε γενναίαν ἀπόφασιν. Ἀφοῦ ἐκείνη ἡ *Σεβεμεμὲκ* (ἡ μὴ δυναμένη ν' ἀγαπᾷ) ἔφυγεν, ἀφοῦ ἔγεινεν ἄφαντος, καὶ ἡ Φατμὰ ἔμελλεν ἂν ὄχι νὰ θανατωθῇ, τοὐλάχιστον νὰ μαστιγωθῇ ἀπανθρώπως, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ σφάλμα ἐκείνης, διατί νὰ μὴ φύγῃ καὶ αὐτή, ἀθῷα οὖσα, διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τῆς μανιώδους ὀργῆς τοῦ κυρίου της. Καὶ ἐκείνη μὲν ἡ *σεβδεσμὲκ* θὰ ἔφυγε διὰ μαγείας (τοῦτο δὲν εἶναι ζήτημα) διότι τοὺς κλεῖδας τοῦ χαρεμίου τὰς κατέχει ἡ Φατμά, αὕτη ὅμως, ἃς ἔχῃ δόξαν ὁ Ἀλλάχ, δὲν ἔχει ἀνάγκην μαγείας, ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς κλεῖδας ἃς κατέχει, διὰ ν' ἀνοίξῃ τὰς θύρας τοῦ χαρεμίου καὶ νὰ δραπετεύσῃ.

Καὶ ἄνευ περαιτέρω σκέψεως ἠρεύνησεν εἰς τοὺς θυλάκους τῆς ἐσθῆτός της, διὰ νὰ εὕρῃ τοὺς κλεῖδας. Ὤ ἔκπληξις! Αἱ κλεῖδες δὲν ἦσαν ἐκεῖ. Αἱ κλεῖδες εἶχον γείνει ἄφαντοι μετὰ τῆς Βάσως.

Τότε μόνον ἀνελογίσθη ἡ Φατμά, ὅτι τῷ ὄντι ἂν δὲν τῆς ἔκλεπτεν ἡ χριστιανὴ τοὺς κλεῖδας, δὲν ἠδύνατο νὰ φύγῃ, διότι ἄνευ τῶν κλειδῶν

ἠδύνατο ν' ἀνοίξῃ τοῦ χαρεμίου τὰς θύρας, καὶ τότε ὤκτειρε τὴν ἀφέλειαν ἑαυτῆς, ὡς μὴ προφυλαττομένης μετ' ἀρκούσης δυσπιστίας ἀπὸ τῆς δεσμώτιδος. Ἀλλ' τοῦτο ἦτο ἱκανὸς λόγος διὰ νὰ παραφρονήσῃ τις.

Ἀλλ' ἡ Φατμὰ εἶχε συνέλθει ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως, καὶ ἠδύνατο ἤδη νὰ συναρμόζῃ κανονικῶς τὰς σκέψεις της. Ὅθεν διενοήθη εὐθὺς ὅτι ἀφοῦ ἡ χριστιανὴ εἶχε κλέψει τὰς κλεῖδας, πιθανὸν νὰ ἄφησε τὰς θύρας ἀνοικτάς, ἐκτὸς ἂν εἶχε τὴν ἀταραξίαν νὰ κλειδώσῃ ἅμα ἐξελθοῦσα, πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν, καὶ νὰ ἀποκομίσῃ φεύγουσα τὰς κλεῖδας. Ἡ Φατμὰ ἔσπευσε πάραυτα νὰ καταβῇ εἰς τὴν θύραν.

Τῷ ὄντι αἱ κλεῖδες ἦσαν ἐκεῖ, καὶ ἡ θύρα ἦτο ἀνοικτὴ εἰσέτι. Ἡ δύστηνος νέα δὲν ἐτόλμησεν ἢ δὲν διενοήθη νὰ λάβῃ τὰς κλεῖδας μεθ' ἑαυτῆς. Ἡ Φατμὰ ἀφῆκε κραυγὴν χαρᾶς. Τῇ ἐφάνη ὅτι ἡ θέσις της ὡς καταδίκου ἐπαισθητῶς ἠλαφρύνθη.

Ἡ Μαύρη προεμελέτα ἤδη τὴν ἀπολογίαν, ἣν ἔμελλε ν' ἀπαγγείλῃ ἐνώπιον τοῦ κυρίου της. Ἐκλείδωσεν ἔσωθεν τὴν θύραν, ἔθηκε τὰ κλειδία εἰς τὸν βαθὺν θύλακον τῆς ἐσθῆτός της καὶ ἀνέβη εἰς τοὺς θαλάμους. Αὐθορμήτως εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μὴ φύγῃ. Ἐμέμφετο δ' ἑαυτὴν ὅτι εἶχε συλλάβει πρὸ μικροῦ τὴν ἰδέαν τῆς ἀποδράσεως.

Τῷ ὄντι πᾶσα φιλαυτία εἶνε εὐξήγητος, καὶ ἡ φιλαυτία τοῦ δεσμοφύλακος δὲν εἶναι ἥττονος σεβασμοῦ ἀξία. Ἀφοῦ εἶχε τὰς κλεῖδας, ἡ Φατμὰ ἔσωζε τὴν φιλαυτίαν της, ἔμελλε νὰ δείξῃ τὰς κλεῖδας ταύτης πρὸς τὸν κύριόν της καὶ νὰ τῷ εἴπῃ· (Ἐννοεῖται ὅτι θὰ ἐψεύδετο, ἀλλ' ἄνευ ψεύδους οὐδεμία ὑπόθεσις εὐοδοῦται). Θὰ τῷ ἔλεγεν ἄρα, ὅτι αἱ κλεῖδες αὗται ἦσαν εἰς τὰς χεῖράς της, ὅτι οὐδέποτε ἀπέβαλεν αὐτάς, ὅτι ἡ θύρα τοῦ χαρεμίου οὐδέποτε ἀνεῴχθη, καὶ ὅλως ἡ νέα χριστιανὴ κατώρθωσε νὰ γείνῃ ἄφαντος. Τίνι τρόπῳ; Ἡ Φατμά, ἀμαθὴς Μαύρη, δὲν ἐγίνωσκε τὰ μυστήρια τῆς μαγείας, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ κατὰ ποῖον τρόπον ἐδραπέτευσεν ἡ χριστιανή. Ὑπάρχουσιν ἄπειροι καταχθόνιοι τρόποι καὶ μέθοδοι ἀνεξήγητοι, ἃς πᾶς ἕκαστος ἀγνοεῖ. Ἠδύνατο νὰ εἰξεύρῃ ἡ Φατμὰ τίνος τούτων ἦτο ἔμπειρος ἡ δραπέτις; Ἤρκει ὅτι αὐτὴ δὲν τῇ ἔδωκε τὰ κλειδία, ἄλλως, συνειδυῖα τὴν τύχην ἥτις ἀπέκειτο αὐτῇ, ἤθελε φύγει μετὰ τῆς δραπέτιδος. Διότι προκριτώτερον βεβαίως ἦτο νὰ χάσῃ τὴν ζωήν της εἰς τὸν παρόντα κόσμον, καὶ αὐτὴν τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν εἰς τὴν αἰωνιότητα, ἢ νὰ στερηθῇ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κυρίου της. Ἠτόπτε δυνατὸν νὰ φυγαδεύσῃ ἡ Φατμὰ τὴν ἄπιστον ἐκείνην; Ποῖον συμφέρον θὰ εἶχε νὰ πράξῃ τοῦτο; Ἡ Μαύρη αὕτη ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν ἐφένδην Χαλήλ. Οὐχὶ μόνον εἰς αὐτὸν ἦτο γνωστή, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πατέρα του, ὃν εἶχε παιδιόθεν ὑπηρετήσει, καὶ αὐτὰ τὰ κόκκαλα τῶν τεθνεώτων ἠδύναντο νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τῆς ἀφοσιώσεώς της. Ταῦτα ἔμελλε νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Χαλήλ, καὶ ἂν δὲν τὸν ἔπειθεν, εὐτυχὴς θὰ ἦτο ἔχουσα τὴν συνείδησιν ἀναπαυμένην.

Ἄλλως δὲ ἡ δυστυχὴς Μαύρη δὲν ἐτόλμα νὰ ὑπερβῇ τὸν οὐδὸν τοῦ σεραγίου, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτο εὐνόητον. Ὁ κόσμος ἐφαίνετο πρὸς αὐτὴν πέλαγος ἄπειρον καὶ ἀτέραμνον. Ἡ σφαῖρα αὐτῆς, ἐν ᾗ ἀνετράφη, ἧς τὸν ἀέρα ἀνέπνευσεν, ἦτο τὸ χαρέμιον. Πέραν τοῦ χαρεμίου οὐδὲν ἐγίνωσκε. Τὰ πάντα ἐνέπνεον αὐτῇ τρόμον. Ποῦ νὰ μεταβῇ πτωχὴ γυνή, ἤδη πρεσβῦτις, ἂν ἔφευγε τὴν φιλόξενον στέγην, ὑφ' ἣν εἶχεν ἀνατραφῆ. Ἐπὶ τέλους ἐφαντάζετο ὅτι φεύγουσα συνήντα καθ' ὁδὸν τὸν κύριόν της, ἔφιππον ἐπιστρέφοντα μετὰ δύο ἢ τριῶν ἀκολούθων ἐκ τῆς ἑωθινῆς εἰς τὰ κτήματά του ἐκδρομῆς.

— Ποῦ πηγαίνεις, Φατμά;

Εἰς τοιαύτην ἐρώτησιν τί ἄλλο ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ ἡ πτωχὴ Μαύρη, εἰμή:

— Ἔρχομαι νὰ σ' εὕρω, ἐφέντη μού.

— Καὶ τί μὲ θέλεις;

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἐρώτησιν τί θὰ ἀπήντα;

— Ἐφέντη, ἡ Ῥωμὴ ἔφυγεν ἀπὸ τὸ Χαρέμι....

Βεβαίως, διότι αἱ ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις μεταξὺ δεσπότου καὶ δούλης συνέχονται ὡς κρίκοι τῆς αὐτῆς ἁλύσου, καὶ εὐθὺς ὡς συνήντα ἡ Μαύρη τὸν Χαλήλ, οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ. Διότι ἄλλως ὤφειλε νὰ εἴπῃ ὅτι φεύγει ἀπὸ τὸ χαρέμιον. Ἀλλὰ τότε ὁ Χαλήλ, καθ' ὅλα τὰ δίκαια καὶ τὰ νόμιμα, θὰ τὴν συνελάμβανε, καὶ θὰ διέταττε νὰ μαστιγωθῇ καὶ νὰ καθειρχθῇ ὡς δραπέτις. Ὅθεν οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν τύχην της. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ταραχῆς ἐν ᾗ διετέλει ἡ δυστυχὴς Μαύρη, κατήντησε νὰ ἐκλαμβάνῃ ὡς πραγματικὴν τὴν καθ' ὁδὸν συνάντησιν μετὰ τοῦ κυρίου της, ἣν ἐφαντάζετο. Ὅθεν ἀνωρθώθη αὐτομάτως, καὶ ἦτο ἑτοίμη νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ οἴκου, σπεύδουσα νὰ συναντήσῃ τὸν Χαλήλ, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ἀλλὰ δὲν προέλαβε. Τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰσήρχετο ὁ Χαλὴλ εἰς τοὺς θαλάμους τοῦ χαρεμίου.

(Ἕπεται συνέχεια).

Δ. Παπαδιαμαντης

Ἐθνικότης ταπεινουμένη, ὁμοιάζει ποταμῷ στειρεύσαντι καὶ ἀποξηρανθέντι. Ἀποκαλύπτει τοὺς κροκοδείλους, οἵτινες ἐν τῇ ἰλύϊ αὐτοῦ ἐκρύπτοντο βαθύτατα.

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ

Ἀνατροφὴ τῶν βασιλοπαίδων.

Ἂν καὶ εἴκοσι δύο ἔτη μόνον παρῆλθον, ἀφ' ὅτου ὁ ὅλως ἀπροσδόκητος θάνατος τοῦ πρίγκιπος Ἀλβέρτου ἀφήρεσε τῆς βασιλίσσης τὸν ἀφωσιωμένον σύζυγον, τῶν βασιλικῶν τέκνων φιλόστοργον καὶ περιλημένον πατέρα, καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου ἕνα τῶν σοφωτέρων συμβούλων, ἤδη ὁ βίος αὐτοῦ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας. Ἐκ τῆς θαυμαστῆς βιογραφικῆς πραγματείας τοῦ Σὶρ Θεοδώρου Μαρτίνου δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ὀρθὴν γνώμην περὶ τοῦ τελείου χαρακτῆρος καὶ τῶν μεγάλων διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Ὁ πρίγκηψ Ἀλβέρτος, δεύτερος υἱὸς τοῦ τότε βασιλεύοντος δουκὸς τοῦ Κοβούργ, ὑπῆρξε τύπος ἀνδρείας καὶ ἱπποτικῆς καλλονῆς. Ὅτε δὲ ἔγεινε σύζυγος τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας, ἦτο νεώτατος, μὴ συμπληρώσας ἔτι τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, αὕτη δὲ ὑπερέβαινεν αὐτὸν μόνον κατὰ τρεῖς μῆνας. Ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ χαρακτῆρος καὶ σπανίας διανοητικῆς ἐνεργείας, συνενουμένων πρὸς ἐντελῆ αὐτοκυριαρχίαν καὶ σταθερὰν ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ καθήκοντα τῆς θέσεως αὐτοῦ, κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην καὶ εὔνοιαν λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ ζηλοτύπως ἐπαγρυπνῶν ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων αὐτοῦ, οὐχ ἧττον, ἅπαξ μανθάνων νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ ν' ἀγαπᾷ, γινώσκει νὰ δεικνύῃ καὶ μεγάλην γενναιότητα.

Ἔχων θαυμαστὴν ἀντίληψιν καὶ φιλομάθειαν, ἐξῳκειώθη ταχέως πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτεύματος, πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀγροτικὴν κατάστασιν, πρὸς τὰς βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις τῆς θετῆς πατρίδος αὐτοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ἣν κατεῖχε, τοῦ ἐμπιστευτικοῦ συμβούλου τῆς Ἀνάσσης, ἀπέδειξε μεγίστην σύνεσιν, ἀποκτήσας τὴν εὔνοιαν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν διαφόρων ὑπουργῶν, οἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἦλθον εἰς τὰ πράγματα· ἐνῷ καὶ ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἐν γένει, ἐφ' ὅσον μᾶλλον ἐγνωρίσθη, τοσοῦτον ἐξετιμήθη ἡ γνησία αὐτοῦ ἀξία. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ὅλων εἶνε ἡ μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ ὁμολογία δύο ἐθνῶν ὅτι διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπροτέρας ἐν Εὐρώπῃ Αὐλῆς οἰκογενειακὸς βίος τοσοῦτον τέλειος, ἕνεκα τῆς ἀγνότητος καὶ τῶν θελγήτρων αὐτοῦ, ὥστε ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς λαμπρὸν παράδειγμα εἰς ἑκάστην ἐν τῇ πατρίδι οἰκογένειαν. Ἐνῷ μὲν ἀφ' ἑνὸς συνεμερίζετο μετὰ τῆς Βασιλίσσης τῶν κόπων καὶ φροντίδων τοῦ κράτους, ἀφ' ἑτέρου ἐνησχολεῖτο νὰ ποιήσῃ ἁρμοδίους μεταβολὰς καὶ πρακτικὰς διατάξεις ἐν τῷ Βασιλικῷ οἴκῳ καὶ κατώρθωσε διὰ τῆς σταθερᾶς ἐπιμονῆς εἰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἀνεγνώρισεν ὡς ὀρθάς, νὰ ποιήσῃ τὸν βίον εὐτυχῆ καὶ εἰρηνικὸν δι' ὅλους τοὺς περὶ αὐτόν. Ὅθεν ἡ Βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας, εἴτε διέτριβεν εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ Ἀνάκτορα τοῦ Οὐίνδσορ, εἰς τὸ Λονδῖνον ἢ εἰς Ὀσβόρνην, τὴν ὡραιοτάτην ἐξοχικὴν διαμονήν, ἢ καὶ εἰς Βάλμοραλ, παρὰ τὰ ἄγρια τῆς Σκωτίας ὄρη, παντοῦ ἠδύνατο ν' ἀπολαύσῃ τὴν εὐδαιμονίαν ἠρέμου βίου ἐν τῷ μέσῳ τῶν σφοδροτέρων πολιτικῶν θυελλῶν τῆς ἐποχῆς ἡμῶν.

Μία τῶν κυριωτέρων ἀρχῶν, ἥτις διετηρήθη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν βασιλικῶν τέκνων, ἦτο ὅτι ἐνῷ ἐλάμβανον τὴν καλλιτέραν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν μόρφωσιν, ὅπως προετοιμασθῶσι διὰ τὴν ὑψηλὴν θέσιν ἣν ἔμελλον κατόπιν νὰ κατέχωσιν, οὐδαμῶς ἔπρεπε νὰ ἔρχωνται εἰς συνάφειαν μετὰ τοῦ πραγματικοῦ βίου τῆς Αὐλῆς. Αἱ κυρίαι τῆς τιμῆς τῆς βασιλίσσης μόλις ἐγνώριζαν τὰ τέκνα αὐτῆς, διότι μόνον ἐνίοτε ἐνεφανίζοντο διὰ στιγμάς τινας μετὰ τὸ γεῦμα, ἢ ὅτε συνώδευον τοὺς γονεῖς αὐτῶν εἰς τὸν ἐφ' ἁμάξης περίπατον. Ἡ δὲ περὶ αὐτῶν φροντὶς ἀποκλειστικῶς ἀνετέθη εἰς πρόσωπα κατέχοντα τὴν πλήρη ἐμπιστοσύνην τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ πρίγκιπος συζύγου, πρὸς τὰ ὁποῖα ἠδύναντο κατ' εὐθεῖαν νὰ διαλέγωνται. Οἱ βασιλικοὶ γονεῖς πάντοτε διηρεύνων καὶ τὰς μικροτέρας λεπτομερείας τῶν ὅσων ἐπράττοντο διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μόρφωσιν τῶν τέκνων αὐτῶν.

Παρελθόντων τῶν πρώτων τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐτῶν, τὰ βασιλικὰ τέκνα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν φροντίδα Ἀγγλίδων, Γαλλίδων καὶ Γερμανίδων διδασκαλισσῶν, αἵτινες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν διευθυντρίας, αὗται δὲ συνώδευον τὰ τέκνα εἰς τοὺς περιπάτους καὶ ἐπέβλεπον τὰ παίγνια αὐτῶν.

Ταχέως δὲ εἰς τὰ τῶν ξένων γλωσσῶν μαθήματα προσετέθησαν τὰ τῆς μουσικῆς καὶ ἰχνογραφίας, πρὸς τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ἐδείκνυεν ἰδιαιτέραν κλίσιν ἡ μικρὰ πριγκίπισσα Ἀλίκη, ἡ δευτέρα θυγάτηρ τῆς βασιλίσσης. Νεαρά, ἀνθηρὰ καὶ ὑγιής, εὔθυμος, ἱλαρὰ καὶ φιλοπαίγμων ἡ Ἀλίκη ἐτέρπετο εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ὡς τὴν γυμναστικήν, παγοδρομίαν, κτλ. κυρίως δὲ ἠγάπα τὴν ἱππασίαν. Ἐντούτοις παρεῖχεν ἅμα τεκμήρια ἀληθοῦς ἀγαθότητος καὶ λεπτῆς φροντίδος περὶ τῶν ἄλλων. «Ἐνθυμοῦμαι καλῶς», διηγεῖται ἡ κυρία Μύλλερ, ἥτις ἐχρημάτισε θεράπαινα τῆς βασιλίσσης, «ὅτι ἀπήντησα ποτὲ τοὺς βασιλόπαιδας παίζοντας ἐν τῷ διαδρόμῳ, ἐνῷ διηρχόμην, ὁ δὲ πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας ἠθέλησε ν' ἀστειευθῇ περὶ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀναστήματός μου. Τότε ἡ πριγκίπισσα Ἀλίκη εἶπε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς μεγαλοφώνως ὥστε ν' ἀκούσω κ'

ἐγώ: «Εἶναι ὡραῖον νὰ εἶνέ τις ὑψηλός· ὁ πατήρ μας ἐπιθυμεῖ νὰ εἴμεθα ὅλοι ὑψηλοί.» Ἐν γένει ἡ καλοκἀγαθία αὐτῆς ἐδεικνύετο εἰς ὅλας της τὰς πράξεις. Ὁσάκις ἤθελεν ὑποθέσει ὅτι προσεβλήθη τις, πάντοτε προσεπάθει νὰ ἐξομαλύνῃ τὰ πράγματα.»

Συχνάκις τὰ βασιλικὰ τέκνα παρίστανον μικρὰ δράματα κατὰ τὰς διαφόρους ἐπετείους τῆς οἰκογενείας, τοῦτο δ' ἐγίνετο ἐν μέρει καὶ πρὸς ἀπόκτησιν εὐχερείας εἰς τὰς ξένας γλώσσας. Εἰς ταῦτα διεκρίνετο ἡ μικρὰ Ἀλίκη. Οὐδέποτε παρέστησε παιδίον τι τὸ μέρος τοῦ ἀρχιερέως Ἰωὰδ εἰς τὴν *Athallar* τοῦ Ρακίνα μετὰ περισσοτέρας ἀξιοπρεπείας ἢ μὲ πλέον εὐχάριστον ἀπαγγελίαν.

Κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐξηγείρετο εἰς τοὺς βασιλόπαιδας ἡ αἴσθησις ὅτι δύνανται ἀνεξαρτήτως νὰ πράττωσί τι πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἄλλων. Τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἐλβετικὴ καλύβη εἰς τὴν Ὀσβόρνην ἐχρησίμευε διὰ τοῦ μουσείου αὐτῆς, μαγειρείου καὶ μικρῶν κήπων, πρὸς μάθησιν τῶν οἰκιακῶν ἔργων, καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὀφείλει νὰ διευθύνῃ τις μικρὸν οἶκον. Οἱ γονεῖς αὐτῶν προσεκαλοῦντο ἐκεῖ ὡς ξένοι ἵνα γευματίσωσιν ἐκ τῶν φαγητῶν, ἅτινα ἰδίαις χερσὶν ἡτοίμαζον αἱ ἡγεμονίδες, καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως ἕκαστον παιδίον ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐκλέγῃ κατ' ἀρέσκειαν οἷαν δήποτε ἤθελε ἐνασχόλησιν καὶ νὰ χαίρῃ πλήρη ἐλευθερίαν.

Καὶ ὁ ἐν Σκωτίᾳ βίος, ἀπηλλαγμένος τῶν περιορισμῶν τῆς ἐν τῇ Αὐλῇ ζωῆς, ἔφερε τοὺς βασιλόπαιδας εἰς στενοτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὰς κατωτέρας τάξεις, καὶ παρεῖχεν αὐτοῖς ἀφορμὴν νὰ συμπαθῶσι πρὸς τοὺς πτωχούς.

Εἶχον ἄδειαν νὰ ἐπισκέπτωνται καὶ τὰς πτωχοτέρας καλύβας, καὶ μάλιστα παρεκινοῦντο εἰς τοῦτο. Εἰς τὰς τοιαύτας ἐπισκέψεις ἀναμφιβόλως διηγέρθη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ πριγκιπίσσῃ Ἀλίκῃ οἶκτος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ ἔνθερμος ἐπιθυμία νὰ βοηθῇ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας. Γνωρίζομεν πῶς αἱ πρῶται αὗται ἐντυπώσεις εἰς τὸν κατόπιν βίον ὤθησαν αὐτὴν ἵνα θεμελιώσῃ τινὰ ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ εὐεργετικωτέρων φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1860 ἡ βασίλισσα μετὰ τοῦ πρίγκηπος συζύγου ἐδέχθησαν πολλοὺς ξένους εἰς τὸ Οὐίνδσορ ἕνεκα τῶν ἱπποδρομιῶν τοῦ Ἄσκος, κα μεταξὺ ἄλλων τὸν βασιλέα τῶν Βέλγων καὶ τοὺς δύο πρίγκιπας Λουδοβίκον καὶ Ἑρρίκον τῆς Ἕσσης, υἱοὺς τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δ' αὐτῶν ὁ πρίγκηψ σύζυγος ἔλεγε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ βαρῶνον Στόκμαρ, ὅτι ἀναμφιβόλως ἐγεννήθη ἀμοιβαῖον ἐνδιαφέρον μεταξὺ τοῦ πρίγκιπος Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀλίκης, καὶ ὅτι προσέδοκα προτάσεις ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ νέου Ἡγεμόνος.

Ὄντως δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστολὴ ἐλήφθη παρὰ τῆς πριγκιπίσσης Φρειδερίκου Γουλιέλμου ἐκ Βερολίνου, ἀναγγέλλουσα ὅτι διεπραγματεύετο μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ Λουδοβίκου, ἡγεμονίδος τῆς Ἕσσης, ἥτις ἐπληροφόρησεν αὐτὴν περὶ τοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐνδιαφέροντος τοῦ υἱοῦ της. Συνεφωνήθη δὲ ἵνα, περατωθέντος τοῦ κατὰ τὸ φθινόπωρον σκοπουμένου ταξειδίου τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς εἰς Γερμανίαν, ὁ νέος πρίγκηψ ἐπισκεφθῇ ἐκ δευτέρου τὴν Ἀγγλίαν, λαμβάνων ἄδειαν ἀπουσίας. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐπραγματοποιήθη, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ Οὐίνδσορ τὸν Νοέμβριον. Τῇ 30 Νοεμβρίου ἡ Βασίλισσα ἔγραφεν εἰς τὸ Ἡμερολόγιον αὐτῆς:..... «Περατωθέντος τοῦ γεύματος, ἐνῷ συνδιελεγόμην μετὰ τῶν Κυριῶν, παρετήρησα τὴν Ἀλίκην καὶ τὸν Λουδοβίκον συνομιλοῦντας ἔμπροσθεν τῆς ἑστίας μετὰ πλείονος ζήλου παρὰ τὸ σύνηθες, καὶ ὅτε διῆλθον πρὸ αὐτῶν, ἵνα μεταβῶ εἰς τὴν ἄλλην αἴθουσαν, ἀμφότεροι μὲ ἐπλησίασαν, καὶ ἡ Ἀλίκη ὅλως συγκεκινημένη μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Λουδοβίκος ἐζήτει αὐτὴν εἰς γάμον. Εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρισκόμεθα, ἠδυνάμην μόνον νὰ σφίξω τὴν χεῖρα αὐτοῦ λέγουσα «Βεβαίως», καὶ ὅτι θὰ περιμένωμεν αὐτὸν ἀργότερα εἰς τὸ δωμάτιον ἡμῶν.— Διήλθομεν ὅπως ἠδυνάμεθα τὴν ἐσπέραν. Κατόπιν δὲ ἡ Ἀλίκη ἦλθεν εἰς τὸ δωμάτιον ἡμῶν συγκεκινημένη..... Ὁ Ἀλβέρτος ἔστειλε προσκαλῶν τὸν Λουδοβίκον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ἰδιαίτερον αὐτοῦ δωμάτιον, ὕστερον ἐφώναζε τὴν Ἀλίκην καὶ ἐμέ..... Ὁ Λουδοβίκος ἔχει θερμὴν καὶ εὐγενῆ καρδίαν. Ἠσπάσθημεν τὴν φιλτάτην ἡμῶν μικρὰν Ἀλίκην, ἐγκωμιάζοντες αὐτὴν πρὸς τὸν Λουδοβίκον. Ἀφοῦ δ' ἔτι ὀλίγον συνωμιλήσαμεν ἀπεχωρίσθημεν. Ἦτο τῷ ὄντι στιγμὴ συγκινητική.

Ἐπειδὴ τὸ συνοικέσιον συνήφθη ἕνεκα ἀμοιβαίου ἐνδιαφέροντος, ἡ εὐτυχία τῶν νέων ἦτο μεγίστη.

Ὁ πρίγκηψ Λουδοβίκος διέμεινεν εἰς Ἀγγλίαν ἕως μετὰ τὰ Χριστούγεννα, καὶ ἡ ἑορτὴ ὑπῆρξεν ἔτι φαιδροτέρα δι' ὅλους ἕνεκα τῆς εἰς τὴν οἰκογένειαν προσθήκης φιλτάτου καὶ ἀκμαίου υἱοῦ, ὡς ὁ πατὴρ τῆς Ἀλίκης ὠνόμαζεν αὐτόν.

Ἡ βασίλισσα ἀνήγγειλε τῇ Βουλῇ τὸν προκείμενον γάμον τῆς πριγκιπίσσης, ἡ δὲ εἴδησις αὕτη προύκάλεσε γενικὴν εὐχαρίστησιν, καὶ ὅτε ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐπρόκειτο περὶ προικὸς τῆς πριγκιπίσσης, καὶ τὸ ζήτημα ἐτέθη εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων, παμψηφεὶ ἐχορηγήθη αὐτῇ ὡς προὶξ ποσὸν 30,000 λιρῶν μετ' ἐτησίας προσόδου 600 λιρῶν.

(Ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ)

Μπεεεη Μαεωνοε

ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ ΚΟΝΙΚΛΟΥ

Ὁ κ. Λαβὸρδ δημοσιεύει ἐν τῇ *Ἐπιστημονικῇ Ἐπιθεωρήσει* περίεργον ἱστορίαν κονίκλου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τετραετίαν καλῶς ἐγνώρισαν πάντες οἱ θαμῶνες τοῦ φυσιολογικοῦ μουσείου.

«Ἦτο, γράφει ὁ Λαβόρδ, συνήθης κατοικίδιος κόνικλος προωρισμένος, ὡς καὶ οἱ σύντροφοι αὐτοῦ, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς δοκιμὰς τοῦ Ἀνατομείου, Πράγματι, ἔφθασεν ἡ σειρά του, μετὰ δὲ τὴν τομὴν τοῦ νεύρου τοῦ προσώπου ἐτέθη εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Ἀνατομείου, ἐντὸς μικροῦ κιβωτίου, ὅπου ἔτρωγε καὶ ἐκοιμᾶτο.

Θεραπευθεὶς καὶ μείνας ἐν τῷ Ἀνατομείῳ, ἐξοικειώθη καὶ σχεδὸν ἐθώπευε, κατὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῷ τρόπον, τοὺς θαμῶνας τοῦ Ἀνατομείου, ἀλλ' ἐδυσπίστει πρὸς τοὺς ξένους, ἀνθρώπους ἢ ζῷα, καὶ ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν, κατὰ τῶν ζῴων ἰδίως.

Ἔζη ἐν μεγίστῃ ἁρμονίᾳ μετὰ δύο κυνῶν, ἀπὸ πολλοῦ εὑρισκομένων ἐν τῷ Ἀνατομείῳ καὶ ὡς αὐτὸς ἐλευθέρων, ἀλλ' ἐὰν τὸν παρηνώχλουν ἢ τὸν ἀνησύχουν διεξεδίκει γενναίως τὰ δικαιώματά του. Ἦτον ὅμως τρομερὸς πρὸς τοὺς ξένους κύνας, τοὺς τυχαίως εἰσερχομένους εἰς τὸ Ἀνατομεῖον ἢ περιφερομένους εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ. Διότι ὁ Βερτρὰν— οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ κόνικλος— ὑπερέβαινε συνεχῶς καὶ μετ' εὐχαριστήσεως τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας του οὐ μόνον περιφερόμενος εἰς τὰς αὐλάς, ἀλλὰ προβαίνων καὶ μέχρι τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς, πρὸ τῆς ὁποίας συνείθιζε νὰ κάθηται ἔχων ὑψωμένον τὸ ἓν μόνον οὖς καὶ παρατηρῶν τοὺς διαβάτας. Οὗτοι ἐξεπλήσσοντο διότι τὸν ἀπήντων ἐκεῖ ἐν τοιαύτῃ στάσει, καὶ τὸν ἐξελάμβανον ὡς ἀποπλανηθέντα ἢ δραπετεύσαντα τοῦ κλωβοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα ἐπροσποιοῦντο ὅτι ἤθελον νὰ τὸν συλλάβωσιν ἔστρεφε ταχέως τὰ νῶτα καὶ πλήττων τὸ ἔδαφος διὰ τῶν ὀπισθίων αὐτοῦ ποδῶν ἔτρεχεν εἰς τὴν φωλεάν του.

Ἂν κατὰ τὰς ἐκδρομάς του ἀπήντα, ἰδίως ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Ἀνατομείου, ξένον κύνα, ἐπεπίθετο ἀποφασιστικῶς κατ' αὐτοῦ, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ ἀνάστημα καὶ ἡ ἰσχύς του καὶ ἔπληττεν ἀδιακόπως διὰ τῶν δύο ἐμπροσθίων αὐτοῦ ποδῶν τὴν ῥῖνα ἢ τὴν ῥάχιν τοῦ κυνός, ἄχρις οὗ τὸν διώξῃ. Τὸν εἴδομεν μίαν ἡμέραν ἐφορμήσαντα κατὰ πελωρίου ὀρεινοῦ κυνός, ἀνήκοντος εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ ὑλικοῦ τῆς σχολῆς καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἐθεωρεῖτο ἥμερος. Ὁ μολοσσὸς οὗτος θὰ ἠδύνατο νὰ καταβροχθίσῃ τὸν Βερτράν, καὶ ὅμως ἐτράπη εἰς αἰσχρὰν φυγὴν ἔχων τὴν οὐρὰν μεταξὺ τῶν ποδῶν καὶ ἐκβάλλων ὑλακὰς τρόμου· οὐδέποτε δ' ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Ἀνατομεῖον καίπερ ἐγγύτατα αὐτοῦ μένων.

Ἀλλ' ὁ Βερτρὰν διεκρίνετο τῶν ὁμοίων του κατὰ τὰς ἑπομένας περιστάσεις, καθ' ἃς ἀπεδείκνυε μείζονα νοημοσύνην καὶ μιμητικὰς ἰδιότητας δυναμένας νὰ κινήσωσι τὴν ζηλοτυπίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωποειδοῦς πιθήκου.

Μὲ ὑπερηγάπα, μὲ ἐπεζήτει καὶ ἂν ποτε ἐβράδυνον ὀλίγον κατὰ τὰς καθημερινὰς εἰς τὸ Ἀνατομεῖον ἐπισκέψεις μου, ἔβαινε πρὸς συνάντησίν μου εἰς τὴν αὐλήν. Ἰδίως δ' ὅταν τὸν προσεκάλουν μακρόθεν ὥρμα ἐπ' ἐμοῦ, ἐκδηλῶν εὐχαρίστησιν καὶ προφανῆ χαράν. Εἶτα δὲν μ' ἐγκατέλειπε πλέον, ἀποδεικνύων οὕτω πόσον τὸν εὐχαρίστει ἡ συναναστροφή μου· ἀνέβαινεν ἐπὶ τῶν γονάτων μου, ηὐχαριστεῖτο νὰ τὸν θωπεύω, καὶ παρευρίσκετο εἰς τὰς ἀνατομικὰς ἐργασίας μου ὡσεὶ ἤθελε νὰ συμμετάσχῃ αὐτῶν καὶ ὡσεὶ ἐνδιεφέρετο εἰς αὐτάς. Ἔκφρασις περιεργείας ἀπεικονίζετο τότε ἐν τῇ στάσει αὐτοῦ· ἵστατο ἐφ' ὁλοκλήρους ὥρας ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐφ' ἧς ἀνέτεμνον κύνα ἢ κόνικλον ὡσεὶ παρατηρῶν μεθ' ἡμῶν.

Ἰδίως τὸν ἐνδιέφερε καὶ τῷ ἐφαίνετο περιεργοτάτη ἡ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐξέτασις. Καθὼς ἐλάμβανον τὸ μικροσκόπιον, ὁ Βερτρὰν ἀνέβαινεν ἐν σπουδῇ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἢ ἐπὶ τῶν ὤμων μου, ἐλάμβανεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν, ἣν μ' ἔβλεπε λαμβάνοντα, καὶ προσεκόλλα τὸν ὀφθαλμόν του ἐπὶ τοῦ φακοῦ τοῦ μικροσκοπίου. Πολλάκις δὲ προσεκάλεσα φίλους μου νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὸ περιεργότατον τοῦτο θέαμα». Κ.

Η ΚΑΘ' ΙΠΤΑΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝ ΣΚΟΠΟΒΟΛΗ

— Κάτω ἡ σκοποβολὴ κατὰ τῶν ἱπταμένων περιστερῶν!

Τοιαύτην κραυγὴν ἐξέβαλον πρό τινων ἑβδομάδων πᾶσαι αἱ φιλόπτηνοι ἑταιρίαι. Ἡ σκοποβολὴ αὕτη εἶνε πράγματι σκληρὰ καὶ ὅλως ἀνωφελὴς διασκέδασις, καὶ θεωρεῖται καταγγελτέα. Ἡ Ὁλλανδία ἀπηγόρευσε τὸ βάρβαρον τοῦτο παιγνίδιον, ἐλπίζεται δὲ ὅτι καὶ ἄλλα ἔθνη θ' ἀπαγορεύσωσιν αὐτό.

Εἶνε δὲ λίαν εὔκολον ν' ἀντικατασταθῇ ἡ σκοποβολὴ καθ' ἱπταμένων περιστερῶν δι' ἄλλων ἀσκήσεων ἀπαιτουσῶν μείζονα ἔτι δεξιότητα, καὶ νεωστὶ ἐπινοηθεισῶν.

Ἀρκεῖ πράγματι μικρὰ ἕξις τῆς ἐπὶ σκοπῷ βολῆς ὅπως φονεύσῃ τις περιστερὰς ἱπταμένας, πρὸ πάντων δὲ ἀφ' ὅτου οἱ σκοπευταὶ ἀναγκάζουν τὰ δυστυχῆ πτηνὰ νὰ ἵπτανται πάντοτε πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος, ἐξορύσσοντες τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη σκοποβολὴ δὲν εἶνε δεξιὰ πλέον ἄσκησις ἀλλὰ σκληρὰ δολοφονία. Ἡ σκοποβολὴ κατὰ ἀναρριπτομένων σφαιρῶν ἀπαιτεῖ μείζονα δεξιότητα, μείζονα ταχύτητα, ὡς τοῦτο παρετη-

ρήθη ἐν τῇ σκοποβολῇ τῶν Βιγκενῶν. Καλὸς σκοπευτής, βραβευθεὶς ἐν τῇ κατὰ τῶν περιστερῶν σκοποβολῇ, ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ πλήξῃ τὰς *Watter bals*. Εἶνε δὲ αὗται μικραὶ ἐκ καουτσοὺκ σφαῖραι μετὰ στεφάνης μεταλλικῆς, ἥτις ἐπιτρέπει νὰ πληρώσωμεν αὐτὰς ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ νὰ κλείσωμεν αὐτὰς στεγανῶς. Αἱ Watter—bals ἐξακοντίζονται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις.

Ἡ κατὰ τῶν περιστερῶν σκοποβολὴ αὕτη, ἥτις καὶ παρ' ἡμῖν εἰσήχθη ἐφέτος κατὰ φραγκικὴν ἀπομίμησιν, εἶνε καταδικαστέα ὡς καταστρέφουσα ἀσπλάγχνως πτηνὰ ὠφέλιμα. Τὰ ἀθῶα ταῦτα πτηνὰ ἔν τισι στιγμαῖς καθίστανται ἐπωφελέστατοι ταχυδρόμοι ἀεροπορούντες καὶ βοηθοὶ πολύτιμοι, ὡς συνέβη ἐν τῷ γαλλογερμανικῷ πολέμῳ. Π.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ἐπειδὴ τὰ ἐκ σιδήρου ἀλεξικέραυνα ὀξειδοῦνται εὐκόλως καὶ δὲν ἐνεργοῦσιν ὡς δεῖ, ἐγένοντο ἐν Δρέσδῃ πειράματα πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτῶν δι' ἀλεξικεραύνων ἐκ νικελίου. Τὸ μέταλλον τοῦτο δυσχερῶς ὀξειδούμενον εἶνε διαρκῶς καλὸς ἀγωγὸς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

Ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων ἐν Γερμανίᾳ, πρόεδρος τῆς διεθνοῦς τηλεγραφικῆς συνδιασκέψεως ἐν Βερολίνῳ, ἔλαβε παρὰ φίλου αὐτοῦ, διαμένοντος ἐν Καιρούαν, ἐπιστολὴν ἐν ᾗ ἐξηγεῖται περιληπτικῶς ὁ τρόπος τῆς ταχείας μεταδόσεως εἰδήσεων, οὗ ποιοῦνται χρῆσιν οἱ Μαῦροι τῆς Δοέλλας.

Μεταχειρίζονται εἶδός τι ξυλίνου τυμπάνου θορυβώδους καὶ ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως ἀκουομένου. Αἱ διάφοροι πλήξεις σημαίνουσι συνθηματικῶς λέξεις τινάς, ἡ δὲ μεταβίβασις αὐτῶν εἶνε ὑποχρεωτικὴ εἰς πάντα τὰ ἄτομα τὰ ἀνήκοντα εἰς ἐκλεκτὴν τῆς φυλῆς κατηγορίαν, καὶ κάτοχον τοῦ μυστικοῦ τῶν λέξεων. Σπουδαία εἴδησις διαδίδεται ταχέως κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ὁμοιοτρόπως πρὸς τὴν κίνησιν, ἥτις ἐπέρχεται ἐν τῷ ὕδατι διὰ τῆς πτώσεως λίθου τινός.

Οἱ δοῦλοι καὶ αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ μάθωσι τὴν κλεῖδα τῶν συνθηματικῶν τούτων τυμπανισμῶν, τὸ δὲ μυστικὸν φυλάττεται αὐστηρῶς καὶ οὐδεὶς τῶν λευκῶν κατώρθωσε νὰ μάθῃ εἰς αὐτό.

Πολλαχοῦ αἱ διευθύνσεις τῶν τηλεγραφείων ἤρξαντο ἀντικαθιστῶσαι τοὺς ξυλίνους στύλους διὰ σιδηρῶν. Οἱ ἑλδετικοὶ σιδηρόδρομοι ἔχουσιν ἤδη 560 χιλιόμετρα σύρματος ἐπὶ σιδηρῶν στύλων, ἡ δὲ γερμανικὴ κυβέρνησις στήνει τοσούτους χάριν δοκιμῆς ἐν ταῖς ἀπὸ Βάϊσενφελς εἰς Γκέρα καὶ ἀπὸ Βερολίνου εἰς Πότσδαμ γραμμαῖς.

Ἐπειδὴ ἡ τιμὴ τοῦ σιδήρου ἠλαττώθη ἀπό τινων ἐτῶν, πιθανὸν εἶνε ὅτι τὸ μέταλλον τοῦτο θέλει ἀντικατασταθῆ μετ' ὀλίγον τὸ ξύλον.

Κατὰ τὸ ἐπίσημον Δελτίον τῆς κινήσεως τῶν ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς Φιλανθρωπικοῖς καταστήμασι τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιθαλπομένων τοῦ μηνὸς Ἰουλίου ἐ. ἔ. εὑρίσκοντο κατὰ τὴν α' Ἰουλίου ἐν αὐτοῖς ἀσθενεῖς ἄνδρες 149 καὶ γυναῖκες 29, γηροκομούμενοι ἄνδρες 61 καὶ γυναῖκες 20, φρενοβλαβεῖς ἄνδρες 175 καὶ γυναῖκες 81, καὶ ὀρφανοὶ 96· τὸ δὲ προσωπικὸν τῶν ἐμμίσθων καὶ ἀμίσθων ὑπαλλήλων συνεποσοῦτο εἰς 113 ἄνδρας καὶ 17 γυναῖκες. Καθ' ὅλον δὲ τὸν μῆνα τοῦτον εἰσῆλθον εἰς αὐτὰ ἄνδρες ἀσθενεῖς 281, καὶ γυναῖκες 96, γηροκομούμενοι 1, φρενοβλαβεῖς ἄνδρες 6, ὀρφανοὶ παῖδες 2 καὶ 1 ὑπάλληλος. Ἐξῆλθον δὲ καθ' ὅλον τὸν μῆνα ἐξ αὐτῶν ἀσθενεῖς ἄνδρες 241 καὶ γυναῖκες 24, φρενοβλαβεῖς ἄνδρες 4 καὶ γυνὴ 1, ὀρφανοὶ 5 καὶ 2 ὑπάλληλοι. Ἀπέθανον δὲ ἐν συνόλῳ 40 ἄνθρωποι, ὑπελείφθησαν δὲ ἐν αὐτοῖς τῇ 31 Ἰουλίου ἀσθενεῖς ἄνδρες 161 καὶ γυναῖκες 21, γηροκομούμενοι ἄνδρες 59 καὶ γυναῖκες 20, φρενοβλαβεῖς ἄνδρες 176 καὶ γυναῖκες 78, ὀρφανοὶ 93, καὶ ὑπάλληλοι 111 ἄνδρες καὶ 18 γυναῖκες. Ἐν συνόλῳ δὲ οἱ ἐν αὐτοῖς περιθαλπόμενοι μετὰ τῶν ὑπαλλήλων κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἀνῆλθον εἰς 1059.

Ἐν Middlesbro ἐγένοντο πειράματα περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ γαιάνθρακος διὰ τοῦ ἐλαίου εἰς τὴν θέρμανσιν τῶν μηχανῶν τῶν ἀτμοπλοίων. Τὸ ἀτμήλατον Ἐμμανουὴλ ἐξετέλεσε τὸν πλοῦν τῆς Μεσογείου, ἔλαιον μόνον μετεχειρισθέν, πάντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ εἰσὶ λίαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων.

Ἡ τορπίλλη τοῦ Howell. Ἐν Νιούπορτ, σταθμῷ τῶν τορπιλλοβόλων τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἐγένοντο πειράματα νέας τορπίλλης, ἥτις εἶνε προϊὸν πολυχρονίου ἐργασίας τοῦ πλοιάρχου Howell, ἀξιωματικοῦ τοῦ ἀμερικανικοῦ ναυτικοῦ. Ἐν τῷ συνόλῳ εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Whitehad, διαφέρει δὲ μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκσφενδονήσεως. Κινεῖται διὰ πτέρυγος (volan) στρεφομένης 12,000 φορὰς τὸ λεπτόν. Τὴν ταχύτητα ταύτην μεταδιδάζει εἰδικὴ μηχανὴ εὑρισκομένη ἐπὶ τοῦ σκάφους τοῦ ἐκσφενδονῶντος τὴν τορπίλλην.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἀπαλλάσσον τοῦ πεπιεσμένου ἀερίου καὶ τῶν μηχανῶν αὐτοῦ, ὑποδιδάζει τὴν τιμὴν τῆς τορπίλλης εἰς 1500 φρ. ἀντὶ τῶν 15,000 ἅτινα στοιχίζει ἡ τοῦ Witehead.

Δικαστής.—...Καὶ ζῆτε λοιπὸν διὰ τῶν χειρῶν σας, ὅπως εἴπατε; Λοιπὸν εἶσθε ἐργατικός;

Μάρτυς.—Ὄχι, κύριε, εἶμαι ὀδοντοϊατρός.

Ἐν ξενοδοχείῳ:

—Τί μπριζόλα εἶνε αὐτή; Αὐτὴ βρωμᾷ ὀλίγον. Ἔπειτα εἶνε καὶ πολὺ μικρή.

—Δὲν σᾶς ἔφερα μεγαλείτερη, διότι τότε θὰ βρωμοῦσε περισσότερον.

Πολυκέφαλος Λερναία Ὕδρα εἶνε μόνος ὁ χρόνος, τὸν ὁποῖον μάτην ἀγωνίζονται νὰ σκοτώσουν ἑκατομμύρια ὅλα ἀνθρώπων.

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1885 — 212